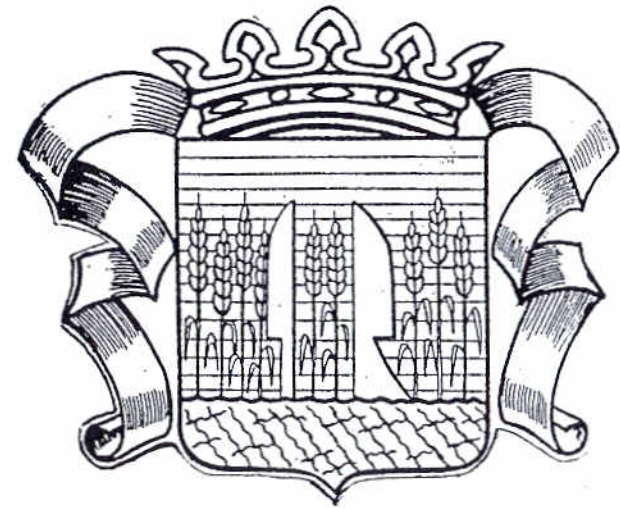

Csepel Galéria és helytörténeti gyűjtemény
Csepeli füzetek IV.

Bolla Dezső – Gavlik István

Csepeli helytörténe olvasókönyv

6. osztályos tanulók részére

KIADJA
A BUDAPEST-CSEPEL ÖNKORMÁNYZATA
POLGÁRMESTERI HIVATALA
1994

Lektorálta:
Dr. Cserhalmi Zsuzsanna
Dr. Havassy Péter
Lohonya Márta
Vizy Zsolt

Fotó: Nagy Ferenc

ISBN 963 033690

Készült a Csepeli Pedagógiai Szolgáltató
Szervezet közreműködésével

Készítette az

FO KIADÓ ÉS NYOMDA
Felelős vezető: Fonyódi Ottó

1. Letelepedés, fejedelmek kora

A honfoglaló magyarok vándorló életmódjának fejlettsége messze meghaladta a napjainkban még meglévő afrikai vagy ázsiai nomád népcsoportok vagy nagyobb családi közösségek színvonalát. Hiszen a magyarság a Kárpátokhoz közeledve afféle népvándorlás kori nagy –, a földművelést, a kézművességet ismerő – néppé, vándorló nemzetté fejlődött.

A vándorló életmód az állattenyésztés következménye volt, viszont a nyug felé való haladásra a népvándorlás készítette a magyarságot. Tekintettel arra, hogy e főfoglalkozás és megélhetés fő forrása a Kárpád-medencébe bevont honfoglalóknak továbbra is az állattenyésztés maradt, a helyváltoztatásról nem mondhattak le. Továbbá gondot jelentett a terület felosztása, birtokbavétele nem csak azért mert nem volt teljesen néptelen, hanem azért is, mert a betelepülők elsősorban az alföldi tájakat, az alacsony domságokat, medencéket kedvelték. Ezeken a tájakon otthon érezték magukat, szülőföldjükre emlékeztek őket, és a vándorló állattartásnak is jobban megfelelt. Ehhez az életmódhoz a még oly tágas Kárpát-medence is szűknek bizonyult.

A honfoglalást követő első évtizedekben a magyarságnak csak egy töredék választott állandó települést, másik része tovább terelte nyárait a Tisza-Duna tájon, vagy kalandozott Európa szerte.

Honfoglalók – László Gyula rajza

Anonymus, a Gesta Hungarorum – A magyarok cselekedetei – névtelen szerzője udvari történetében a hagyományokra támaszkodva nem alaptalanul állítja a magyarok Csepel-szigeti letelepedéséről és Árpád vezérről írva:

44. **P**ro magna cum et plurimi hospites facti in comitatu. Post hec si cogitavit dixit arpad de partibus illis in ne e castri budensis et defendere iuxta danubium usque ad insulam magnam. Et castri metari sicut iuxta insulam et dixit arpad sicut nobiles intrantes insulam iuxta fertilitate et ubertate illi loci ac munitionem ad danubium. dixerunt loci ut est dicitur potest. Et constituerunt ut ducalis esset insula et uniusquisque nobilium pronaque suam ibi haberet.

Részlet Anonymus Gestájának 44. Duna szigete című fejezetéből

„Ezután pedig Árpád vezér elindult arról a vidékről, ahol most Bodrog vára áll, és a Duna mentén a nagy szigetig haladt. Tábort ütöttek a nagy sziget mellett, majd Árpád vezér meg nemesei bevonultak arra. Mikor látták a helynek termékenységet és gazdagságát, továbbá, hogy a Duna vize milyen erőssége neki, kimondhatatlanul megszerették. Egyszersmind elhatározták, hogy ez lesz a vezéri sziget, s a nemes személyek mindegyike ott udvart megmajort kap. Árpád vezér azonnal mesterembereket fogadott, és velük pompás vezéri házakat építtetett. Aztán meghagyta, hogy a napok hosszú során át elcsigázott minden lovát vigyék oda és ott legeltessék. Lovászaik fölé mesterül egy igen okos kun embert tett, név szerint Csepelt. Minhogycsepel lovászmester ott lakott, azért nevezték el azt a szigetet Csepelnek egészen a mai napig. Árpád vezér és nemesei pedig férfi- meg nőcselédekkel együtt békében és hatalomban ott maradtak április havától október haváig. Ekkor közös tanácsban elhatározták, hogy feleségüket otthagynak, távoznak a szigetről, átmennek a Dunán túlra, meghódítják Pannónia földjét, aztán hadat indítanak a karantánok ellen: sőt még arra is előkészültek, hogy elmennek Lombardia határtartományba.”

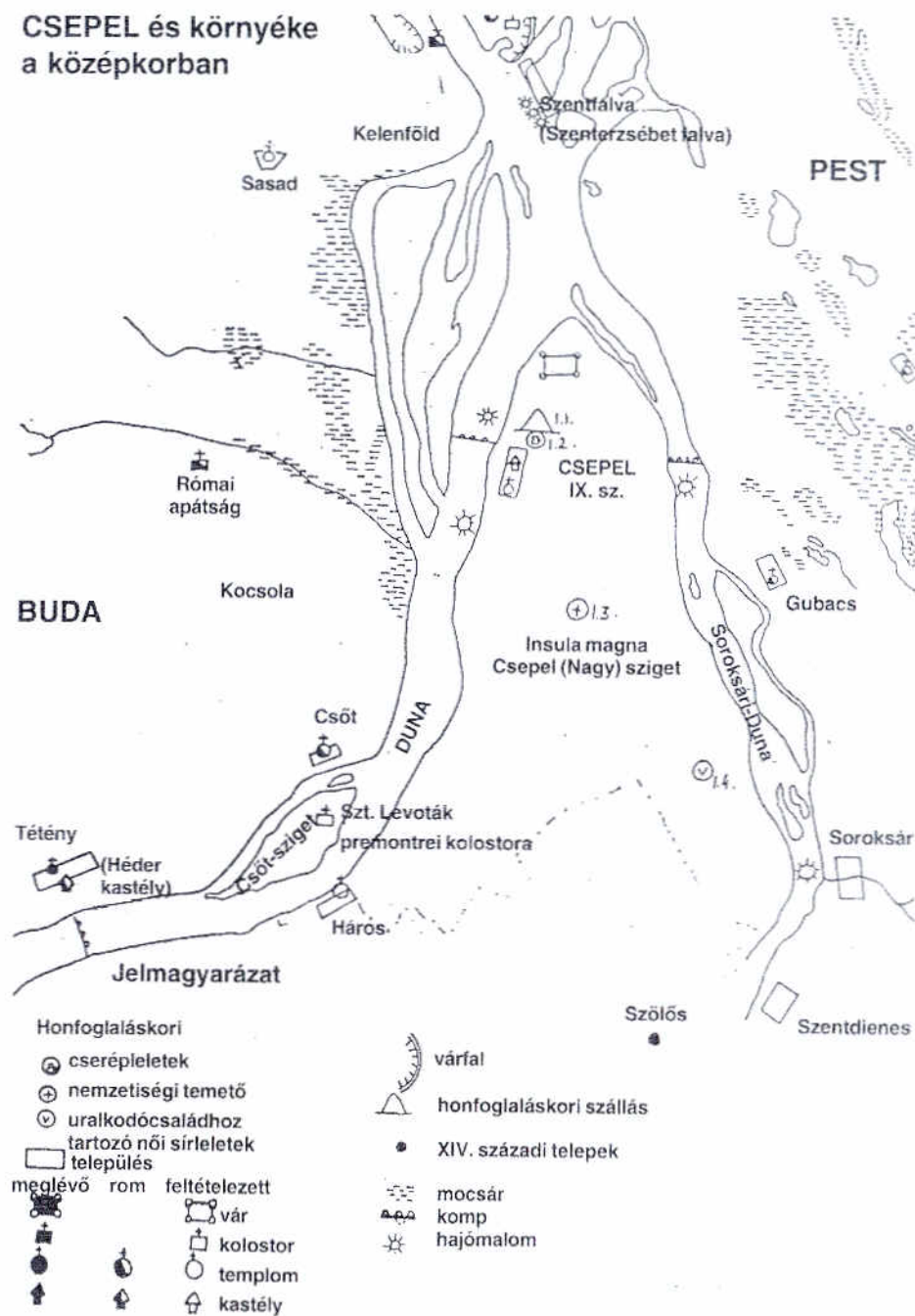
Árpád a Dunántúl meghódítása után visszatért a szigetre.

A leírások szerint maga Árpád vezér is vándorolt. A nyári szállása volt Csepel szigete. A tél közeledtével Lórévnél elhagyta a szigetet és téli szállására, a Duna partján dél felé, a Mecsek vidékére indult. A honfoglalóknak a mai Szabadkikötő területén a korábbi avar telepen vagy annak közelében verték fel sátraikat. Ennek a pásztorszállásnak a helyén keletkezett Csepel falu.

A történeti hitelességhez hozzátartozik, hogy Árpád Csepel-szigeti jelenlétét régészeti leletek nem bizonyítják, s az sem eldöntött, hogy székhelye Csepelen vagy Ráckeven volt.

Ezt követően a X. század közepéig Óbuda vált fejedelmi központtá. Árpádot feltehetően a vele szomszédos Fehéregyházán temették el. De joggal feltehető, hogy Csepel-sziget fejedelmi birtok maradt, amelyre bizonyítékul szolgál a csepeli kertvárosban feltárt uralkodói családhoz tartozó női sírlelet.

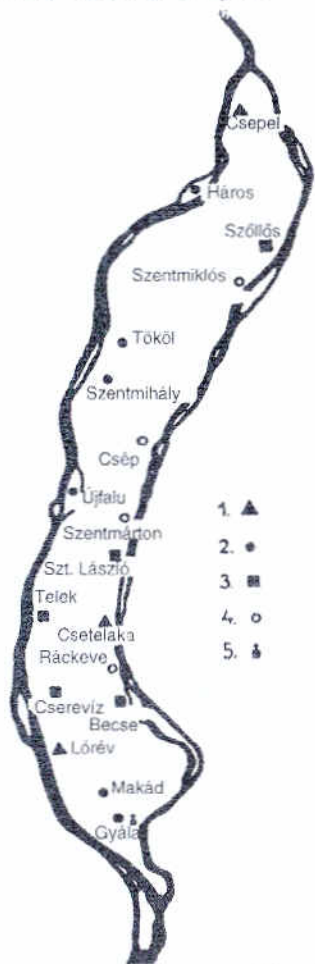
CSEPEL és környéke a középkorban

Gerevich, Györffi, Kubinyi, Nagy 1971-es térképe alapján szerkesztette Bolla Csilla

A honfoglalástól az államalapításig eltelt egy évszázad a pásztortársadalom bomlásának, a korai feudalizmus kialakulásának időszaka. Annak ellenére, hogy a magyarok által birtokolt terület óriási volt és ritkán lakott, a nomadizáló pásztorkodásra mégis kevésnek bizonyult. A földművelésre való nagymértvű áttérés halaszthatatlanná vált, melynek bekövetkeztében kialakult a földtulajdon, s állandó jellegű települések jöttek létre. Ezek közül az elsők Csepel szigetén honfoglalás koriak Cseteleka (később Ábrahámtelek, ma Ráckeve), Lórév, Tököl és Csepel.

Csepel-sziget helységei a magyarság letelepedésétől a török pusztításokig

Bóna Imre Csepel-sziget című művéből

Jelmagyarázat:

1. honfoglaláskori telepek,
2. XI–XIII. században keletkezett telepek,
3. XIV. századi telepek,
4. rác telepek a XVI. századból,
5. a szigetfői monostor.

A X–XI. században kezdett kialakulni a XIII. századra általánossá váló településforma, a mainál is sűrűbb falurendszer, mely 80–90 lakosból álló egyszerű kis falvakból állt.

A szigeti négy honfoglaláskori település közül három – Csepel, Tököl és Lórév a Duna, Cseteleka a mainál sokkal szélesebb és nagy vízátbocsájtó képességű Soroksári-Duna mellett jött létre. Mindegyik folyóparton keletkezett, már csak azért is, mert a halászat ebben az időszakban is fontos foglalkozási ág volt. A települések átkelőhelyül is szolgáltak.

A 955. évi augsburgi csatavesztés után a fejedelmi székhelyek az államalapítás koráig a Dunától keletre voltak. Taksony nagyfejedelem nyári szállása a Csepel-szigetet övező Ráckevei-Dunaág menti Taksony falunál volt. Krónikai leírás szerint a nagyfejedelem a nevét őrző Taksony faluban nyugszik.

2. Árpád és vegyes házi uralkodók kora

Csepel-sziget és Csepel falu ugyan az államalapítás idején és utána is uralkodói birtok maradt, de az ország központjától, mely 973-tól Esztergom, majd 1018 körül Székesfehérvár lett, messze esett. Jelentőségét csak az emelte, hogy államalapító Szent István királyunk idején igazoltan továbbra is a királyi ménes helye maradt.

Oklevelekből arra lehet következtetni, hogy Csepel-sziget, melyet akkor még Nagy-Szigetnek (Insula Magnának) neveztek Szent István király által, a létrehozott birtokrendszerben Fejér megye kiegészítő részeként királyi uradalom-má vált, melynek központja a Csepel faluban lévő királyi udvarház volt. Ezt az egykori falu környékén feltárt Árpád-kori sírok – melyben hajkarikákat és félhold alakú csüngőket találtak – is bizonyítják.

Csepel község kora középkori története jórészt ismeretlen. Az első oklevelés emlék 1138. szeptember 3-án kelt Székesfehérvárott, és II. Béla királytól származik. Tíz falusi vincellért említ, leírva a korabeli fejlődést, melyet a honfoglaláskor keletkezett szállás, a nomadizáló állattenyésztéstől a földművelés magasabb fokát képező szőlőművelésig megtett. A falu jobbágyai a szőlőn kívül gabona, kender és olajos mag termeléssel, állattartással, halászáttal és vadászattal és foglalkoztak. Földbevéjt veremlakásokban éltek, építési anyagul a szigeti erdők fáját, a lápos mocsaras területek nádját használták és sokat szenvedtek a gyakori árvizektől.

II. Géza király 1148. évi oklevele bizonyítja, hogy nagy elődjének 1077–1095 között uralkodó Szent Lászlónak idején már királyi sziget volt.

A Csepel-sziget délnyugati részén fekvő Lórév volt az átkelőhelyek közül a legfontosabb. Nevének eredete összefüggött a lótenyésztéssel. Egyes források utalnak arra, hogy a községben Árpád idejétől kezdve uralkodói ménes legelt. Sőt az is bizonyított, hogy a sziget a kialakuló királyi birtokrendszerben, és később is a királyi ménes legelője maradt. Természetes védettsége alkalmassá tette az állattenyésztésre. Szerepét növelte az is, hogy a szigetet Lórév térségében közelítette meg a Zsámbéki-medencén átvezető Esztergomba vívő út.

Ebben a korszakban Pest és Buda még nem hatott a sziget életére. Pest a Duna mellékágaival és mocsarakkal körülzárt település volt. Erre utal korabeli neve Insula Pest, magyarul Pest sziget elnevezés.

Pest elzártsága főként keleti és déli irányban állt fenn. Így még az alföldi környezetre sem tudott hatást gyakorolni. Élelmiszer igényét a XII. századtól egészen a tatárjárásig a Budai –, Várhegy és Tabán benépesedésével a hegyoldalak megművelésével próbálta biztosítani.

„Az Árpád-házi királyok szívesen keresték fel a szigetet” – olvashatjuk Perényi József Csepel című könyvében –, „Így III. Béla király, midőn III. Frigyes császár kereszties hadai élén 1189-ben megjelent az ország határán, őt Budán

látta vendégül, s négy napon keresztül együtt vadásztak Csepel-szigeten, család vadász szigetén”.

A történészek állítása szerint III. Béla 1176–1196 közti uralkodása idején le 1186-ban budai prépost. Anonymus, a honfoglalást megörökítő Gesta Hungarorum szerzője. A Csepel-szigetre vonatkozó leírásában olyan részleteket említ, melyek ismeretére csak akkor tehetett szert, ha járt a vidéken. Tekintette arra, hogy magas egyházi tisztségét 1211-ig töltötte be, III. Béla, majd az ő követő Imre és III. László korában. II. Endre 1205-ös trónra lépése után királyok kíséretében vagy egyedül biztos többször megfordult szigetünkön.

Imre király (1196–1204) 1203-ban Csepel-szigeten erősítette meg azt a szerződést, amelyben az egyházzal szembefordulók (eretnekek) kötelezték magukat a katolikus egyházhoz való visszatérésre.

V. István (1270–1272) a súlyosan beteg uralkodó 1272. július közepén gyűlés céljából a Csepel-szigetre ment, de ott rövidesen augusztus 6-án meghalt.

A tatárok a szigeten és a környékén szörnyű pusztítást vittek véghez, hisze Batu kán fősergével vonult át a vidéken.

A tatárjárást követően IV. Béla kezdte meg Buda építését. A város az ország életében egyre nagyobb szerepet kapott. Ezzel elkezdődött az a fejlődés, mely a kialakuló várost kedvező földrajzi adottságai következtében az ország központjává tette. IV. Béla korában 1241 után kialakult a délkelet Dunántúli Budával összekötő, a Duna jobb partját követő országút. Ez az útvonal Csepel mellett haladt el, a Fehérvári út is a közelben kapcsolódott hozzá. Ezeket tényezőknél kívül pezsdítőleg hatott a táj életére az, hogy uralkodóink továbbra is ragaszkodtak a sziget birtoklásához, valamint az, hogy a környéken naggyúri birtokok voltak. Ennek következtében az Árpád-korban tovább fejlődő szigetünk településhálózata. A korszak végén már kilenc település volt Csepel szigeten.

A sziget urai az ispánok a királyok megbízottjai voltak, ők szedették az adó melynek harmada jövedelmüket képezte. Kötelességük közé tartozott az erdők védelme – ezért erdőispánságnak is nevezték – a csepeli királyi udvarházról való gondoskodás, az élelemellátás biztosítása, melyet a halászatki halászsok, a földemesi méhészek, szőlősi vincellérek, csepeli, hárosi földművesek szolgáltattak. Többen közülük budai nemesek voltak. Így személyük erősített a sziget és Buda közötti kapcsolatot.

Csepel-sziget ismert ispánjai:

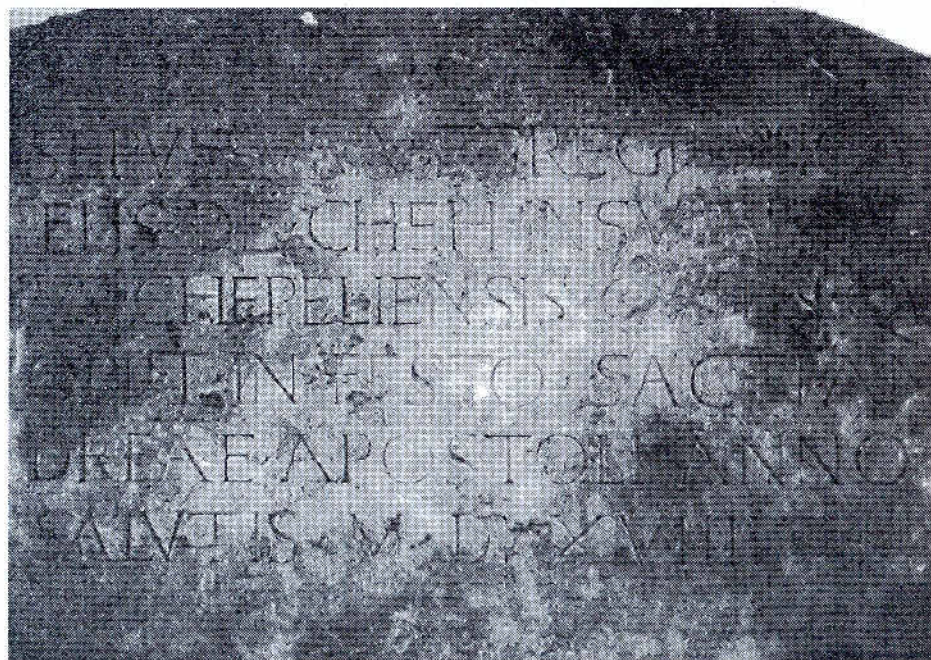
„A csepeli ispánok névsora visszanyúlik egészen a XIII. század bevezető éve be. Első ösmert comese, vagy ispánja volt 1217-ben Tiborc. Kivüle ösmert még

1259.	Gál,
1293.	Bud,
1342.	Bessenyo Beko,
1355.	Beldrei Fulo,
1371.	Vesszo fia Janos,

1378. Jensul,
 1389–1402. **Hardi Miklós**
 14.. Sibenlinden János,
 1435. **Turóczy Balázs,**
 1438. **Sáfár Péter,**
 1440. Pakos Imre,
 1455. Garai László nádor,
 1456. **Farkas László,**
 1481. Sáfár András az előbbi Péter fia,
 1485. Csepely Mátyás,
 1519. **Csehi Mihály.”**

Olvashatjuk dr. Borovszky Samu Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye című művében. A kiemeltek emlékét utcanévek őrzik Csepelen.

Az 1519-ben elhunyt csepeli ispánnak, Csehi Mihálynak a sírkövét a sziget legrégebbi kőbe faragott magyar történelmi emlékét a tököli templomban őrzik. Latin nyelvű feliratát dr. Bodor Imre fordította magyarra: „Sírja a kiváló Csehi Mihálynak, ezen Csepel-sziget ispánjának, aki Szent András apostol ünnepe napján halt meg a megváltás 1519. esztendejében.”

A sírkő képe

A csepeli ispánsághoz tartozott Ulbő-sziget, Solt, Dömsöd, sőt egyidőben a XV. században Gárdony, Adony, Martonvásár is. Ezek szerint az ispánság területe ekkor kiterjedt a Solti síkságra és a Mezőföldre is. Egyházilag a sziget a veszprémi püspökséghez tartozott.

Csepel fejlődése a tatárdúlást követően minden történelmi korszakban erősen összefüggött Buda és Pest sorsával. A XIII. században Buda királyi palotával rendelkező, de Pesthez tartozó várossá vált, ahol Károly Róbert uralkodása alatt a XIV. század 3. évtizedétől történelmileg jelentős építkezések folytak. Az ország és benne a sziget életében nagy fordulatot hozott Nagy Lajos királyunk 1355-ben kelt azon rendelkezése, mellyel áthelyezte uralkodói székhelyét Budára. Nagy Lajos halála után Zsigmond félévszázados (1387–1437) uralkodása idején Buda tovább fejlődött. Ezt követően a szigetet az uralkodók és udvaruk főként vadászat és pihenés céljára még gyakrabban keresték fel. Sokszor megfordultak Csepel falu területén lévő királyi kastélyban, mely egyben a birtok központja is volt.

A XV. századtól Csepelnek a Budához legközelebb fekvő szigeti településnek élete is fellendült. Az országszerte bővülő termelés és áruforgalom hatására sűrű településhálózat alakult ki. A korábbi kis falvak megerősödtek. Csepel Szentmártonnal együtt a mezővárosi fejlődés útjára lépett. A munkamegosztás további fejlődése során a folyami közlekedésről és a kertészkedésről is számot ad egy 1430-ban kelt leírás. Ekkor Csepel lakossága 11 jobbágycsaládból állt, közülük kettő iparos, egy révész és egy kertész. Szigetszentmiklós 27, Tököl 39 jobbágycsaláddal jelentősebb, Szőlős és a Csepelhez tartozó Gubacs 7, illetve 9 családdal kisebb település volt.

Csepel gyarapodását a már leírt kedvező természetföldrajzi adottságain kívül az is elősegítette, hogy területén királyi villa állt. Emiatt a budai nemesek szívesen vásároltak itt telket, házat. Növekedésének korlátai vízrajzi viszonyokból következtek. Szigeti közrezártsága miatt nem haladt át rajta nagy fontosságú országrészeket összekötő útvonal. Így jelentős kereskedelmi forgalom, vám és piac nem alakulhatott ki, és nem válhatott közlekedési, kereskedelmi központtá.

A XIII. század második felétől a XVI. századig terjedő virágzó feudalizmus szigeti történetének fontos eseménye volt a szerbek betelepítése. A török birodalom Balkán-szigeti tényerése menekülésre készítette a délszlávokat, így kerültek II. Ulászló Budán 1440. október 10-én kelt települést engedélyező okleve alapján Keve város, Bálványos és Skronovecz községek szerb (rác) lakói szigetünkre.

Korábbi kiváltságait megerősítették. Új jogokat és földterületet kaptak. Településük a tatárjárás alatt elpusztult Szent Ábrahám telke helyén jött létre, s a kevi rácok által alapított településből lett e korban Budával versengő, gazdag kereskedőváros Ráckeve. A földművelés fejlődését az árutermelés, a kereskedelem kibontakozása és a közlekedés, főként a hajózás gyors kialakulása követte.

Ráckeve közelében – több oklevél bizonyossága szerint – királyi, királynéi kastély állt. A mezőgazdaság korabeli színvonalára jellemző, hogy művelt földek védelmére gátakat építettek, és meghonosították az öntözőgazdálkodást. Ráckeve várossá fejlődött. Határásra új falvak jöttek létre.

Csepel, Tököl és Szentmárton fejlettségi színvonala is túljutott a falusi szinten és mezővárosnak számított. A mezővárosokon kívül 13 falu és egy monostor, összesen 18 település volt a szigeten. Csepel szomszédságában délnyugatra Háros, a Csuti prépostság birtoka. Délkeletre a mai Dunaharaszti híd közelében Szőlős, a visegrádi apát tulajdona, és tőle délre Szigetszentmiklós helyezkedett el.

A szigeti fejlődésnek kedvezett az is, hogy királyi birtok lévén, az úrbéri terhek kisebbek voltak mint másutt, ez a jobbágyokat vonzotta a területre, s így népességnövekedés üteme nagyobb mértékű volt. A sziget természeti adottságai a középkor során különböző hasznosítási lehetőségeket nyújtottak az itt lakók számára.

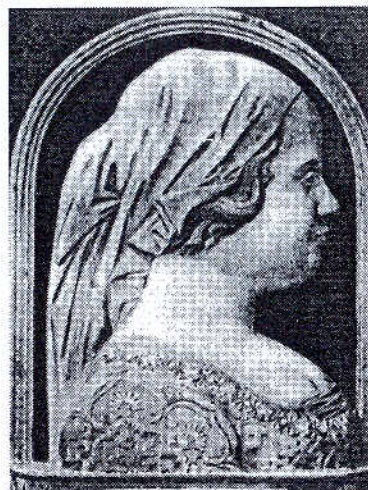
A honfoglalás korában a vizekkel elzárt, nehezen megközelíthető és jól védhető terület nyújtott menedéket magyarjainknak. A védettség mint kedvező természetföldrajzi adottság, valamint a dús legelők, erdők, hal- és vadgazdasága vonzotta őket ide. Később a földművelés kialakulása során a művelhetőség került előtérbe.

Miután Buda lett az ország központja, a közeli fekvés hatására királyaink és udvaruk sűrűbben keresték fel a szigetet az akkor divatos vadászat céljából.

A krónikák, oklevelek, valamint más leírások szerint a szigeten királyaink közül III. Béla, Róbert Károly, IV. László, Zsigmond, I. Ulászló, Mátyás, II. Ulászló, II. Lajos járt. Királyaink házassági szerződéseikben többször adományozták Csepel szigetét nejeiknek.

Így került először 1281-ben IV. László nejének, Erzsébet királynénak birtokába a sziget majd 1293-ban III. Endre nejének, Fennnának, 1435-től Zsigmond feleségének, Cillei Borbálának tulajdonába. Aztán Albert király anyjának Erzsébetnek ajándékozta, de birtokolta még Hunyadi János neje Szilágyi Erzsébet. Amikor a jövedelmet a nagy vezér a török elleni harcra fordította. Mátyás 1461-től először első nejének Podjebrád Katalinnak, majd halála után második feleségének, Beatrixnak ajándékozta. Uralkodóink szívesen adományoztak birtokot alattvalóiknak a szigeten. De magához Csepel faluhoz való kötődésüket bizonyítja az is, hogy a településtől a mohácsi vereségig soha nem váltak meg.

A csepeli királyi lak valószínűleg Mátyás és Beatrix 1476-os házasságkötését követően bővült. A nagy uralkodó Beatrix királyné társaságában sokszor járt a szigeten. A helyi királyi udvarházat a királyné különösen kedvelte, ahol szórakoztatásáról az udvari cselédség, vadászok, solymászok és cigányzenekar is gondoskodott.

Beatrix királyné

Beatrix királyné aláírása

Mátyás király

Mátyás király aláírása

Beatrix kastélyának romjairól írnak az 1712-es betelepítési úrbéri szerződésben is. Majd Bodnár József 1843-ban, Hunfalvi János 1859-ben tesz említést a szigetcsúcsi középkori épületmaradványokról. Ezek a valamikori Moroszt dűlőben, a Szabadkikötő északi öblének táján voltak, és a község létrejöttének idején a lakosság felhasználta házépítési célokra. Azóta nyoma veszett.

A XVI. század első feléről több forrás számol be. Ebben a korszakban a szigeten 18 település volt. Találtunk olyan leírásokat, melyek szerint Csepelen vár állt. A krónikában több ékes templomról is írnak.

Csepel mezőváros lakóinak számáról, a település utcarendszeréről, kiterjedéséről sajnos nem maradt fenn megbízható adat. Kétségtelen viszont, hogy legalább két, egymásra merőleges utcából álló, jelentős település volt, melyben a XVI. század első évtizedeiben magas összegekért keltek el telkek, házak, bizonyítottan tekinthető, hogy a királyi kastélyon kívül temploma is volt. Valamikori helyét ma a Szabadkikötő és más kereskedelmi, szállítási, raktározási vállalatok foglalják el. Remélhető, hogy bővítésükkel járó munkálatok során kerülnek majd elő Csepel múltjára vonatkozó leletek.

A települések jelentőségét bizonyítja Oláh Miklósnak, a XVI. század első harmadában készült Hungaria című munkájának részletei:

„Egy másik szigetnek, amely kevéssel Buda alatt kezdődik, Csepel a neve. Királynéi birtok, található itt egy udvarház, mezőváros, mégpedig Csepel, Tö-

köl, Szentmárton és a rácok lakta Kevi, továbbá falvak. Igaz gazdag fácánokban, foglyokban, rigókban, fűrjekben és sok más madárban. Bőségesen található szarvas, dámvad, vadkan és nyúl. Vannak ezenkívül erdei, ligetei, szőlői és rétjei. Gabonájáról, továbbá más, a halandók számára annyira fontos főzélékjireiről olyan híres, hogy azt lehet mondani, semmi sem hiányzik itt, ami akár élelmezéshez, akár a kényelemhez szükséges. Ez a sziget II. Lajos királynak és Mária királynénak vadászataival, madarászataival és más, lelket felüdítő dolgaival nagy és kellemes üdülést nyújtott, amikor más, súlyos ügyektől felszabadulva ide tértek."

A központi hatalom gyengülése Mátyás király halála után magával hozta a mezővárosok előjogainak csökkenését, majd elvesztését, a polgárok jobbágy-sorba való süllyedését és a zsellérek számának növekedését. A jobbágyokra vonatkozó XVI. század elején kiadott vadászati tilalom a leírtakkal együtt ne-

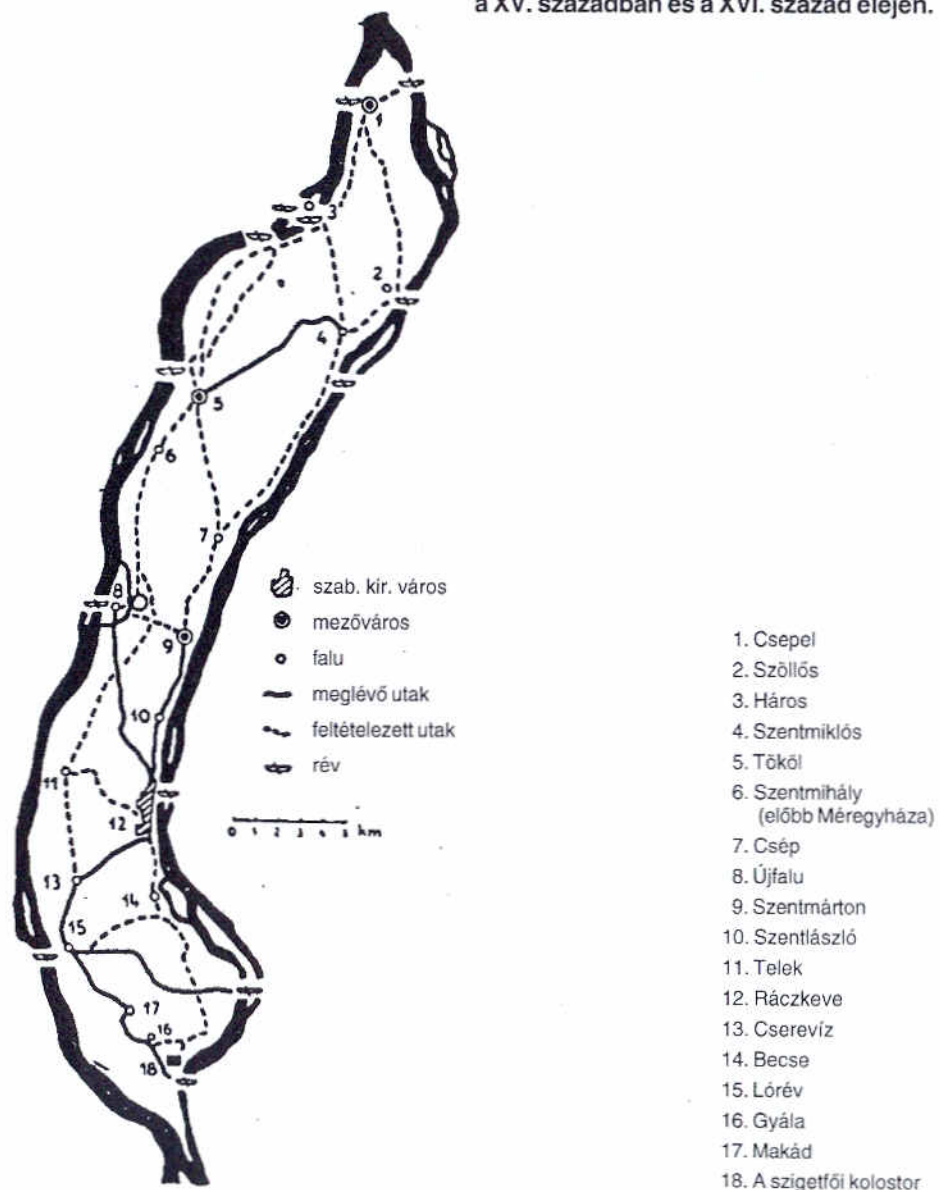
Mária királyné és II. Lajos király arcképe
(Dürer alapján)

hezítette a lakosság helyzetét. Az 1514-es parasztháború és az ezt követő nemesi megtorlás szintén károsan befolyásolta a település életét. A szomszédos Gubacson lejátszódó ütközetet Dózsa parasztjai elvesztették. A csatában valószínűleg csepeli jobbágyok is résztvettek. A kegyetlen büntetéstől féltő parasztok a Dunát átúszva Csepelre menekültek.

Mátyás 1490-ben bekövetkezett váratlan halála után lezárult Magyarország felemelkedésének korszaka. Az őt követő erőtlén uralkodók idején fokozatosan csökkent az ország ereje. A királyi udvar súlyos anyagi gondokkal küzdött. Ezért már II. Ulászló (1490–1516) uralkodása idején 1514-ben az országgyűlés és a királyi birtokok visszavételére vonatkozó törvényt alkotott, amelynek negyedik paragrafusára szerint Csepel-sziget királyi birtoknak – „Koronális jószág-nak” – számított.

II. Lajos (1516–1526) országglása alatt tovább csökkent a királyi udvar jövedelme, ezért újabb országgyűlési rendelettel meghatározták a királyi udvartartás ellátását szolgáló városok és birtokok körét, ebbe Csepel-sziget is szerepelt.

Csepelsziget helységei a XV. században és a XVI. század elején.

Bóna Imre: Csepel-sziget című művéből

3. Török idők – elnéptelenedés

A mohácsi csatavesztés után Szapolyai János és I. Ferdinánd küzdött az ország, s a sziget birtoklásáért. A török hadaknak a tájon való megjelenésével megnőtt a sziget, s különösen a szigetcsúcs hadászati jelentősége. Erről egy múlt századi szerző így ír: „Csepelnek Budára nézve nem csak kellemes, hadi tekintetben is fontos helyzete. Budától nem messze s mindkét felől Duna által kerítve az ostromló vagy védekező seregeknek bátorságos hadi tanyául szolgálhat.”

A véres 1526. év július 20-án a török ellen hadba, s a halálba induló II. Lajos (1516–1526) király a sziget mellett lassan haladt Mohács felé, alkalmat adva a csatlakozásra. Július 24-én Csepel-sziget déli csúcsánál búcsuzott nejétől, Mária királynétől.

Buda végleges elfoglalását követően a török uralom a térségben egyre erősödött, de közben a magyarok is érvényesítették adószedési jogukat. Buda bevételének évében, 1541-ben több szigeti települést és a királyi palotát is feldúlta a török. A lakosság elmenekült, majd visszatért. Ezt újabb török portyázások követték, mely után több község már nem éledt újjá. A művelt földterületek elbitangolódtak, parlaggá váltak, a megkötött homok elszabadult, gátak, csatornák a gondozás hiánya következtében elpusztultak, ezt víz előntések, mocsarasodás követte. Buda eleste után megszűnt az a pezsdítő hatás, melyet a város gyakorolt a szigetre, s magára Csepelre. Csepelre is az a jövő várt, mint a török uralom alá került többi környékbeli mezőváros nagy részére. Ha a harci eseményeket át is vészelték, az 1500-as évek végére lassan elsorvadtak a török uralom súlyos terhei alatt.

Az egész szigetet 1574-ben foglalták el véglegesen a törökök. Buda közelsége, valamint az, hogy túl a Dunán a falu közelében vezető, török által használt budai útról látható volt a település, siettette Csepel sorsának megpecsételődését. Most már nem érvényesült az az elzártság, melyet a koraközépkorban élvezett. A budai pasa 3 évenként a szigetet 1546-tól kezdődően adószedőknek adta bérbe egyre növekvő summáért, melynek összege 20 év alatt a csökkenő népesség, és ennek hatására csökkenő portaszám és termelés ellenére 910 ezer ackeséről 1,46 millió ackesére nőtt.

A terület szerencsétlen lakóit az egri végvári vitézek is sarcolták. A súlyos terheket a lakosság nem tudta elviselni. Feltehetőleg az 1560-as évek második felében elhagyták a települést. Hasonló helyzetbe jutottak nagyrészt a többi szigeti települések is, melyből a török idők előtt 18 volt. 1562-ben még 15, 1588-ban 5, 1668-ban már csak 3, Makád, Szigetszentmiklós és Ráckeve. Ebben az időben Csepel falu már hosszú évtizedek óta lakatlan puszta.

A sziget török uralom alá kerülése nem törte meg Ráckeve fejlődését. Fontos szerepre tett szert a folyami szállításban, a kereskedelemben. A ráckevei kereskedők Bécstől Konstantinápolyig kiterjesztették működésüket. A magyarság

fennmaradása szempontjából is fontos, hogy a református egyház egyik hazai központjává vált Szegedi Kis István püspök és történíró, valamint Skaricza Máté református pap-költő lelkes tevékenységének következtében.

Csepel korabeli jelentőségét megsárgult többévszázados térképek is bizonyítják. Hazánk első ismert, 1525 előtt feltehetőleg Vavassore által szerkesztett és 1538 körül Velencében készült térképén már ábrázolták Csepel-szigetet és várral, „epel” felirattal a települést.

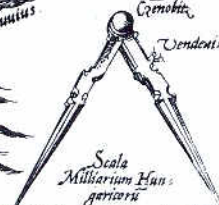
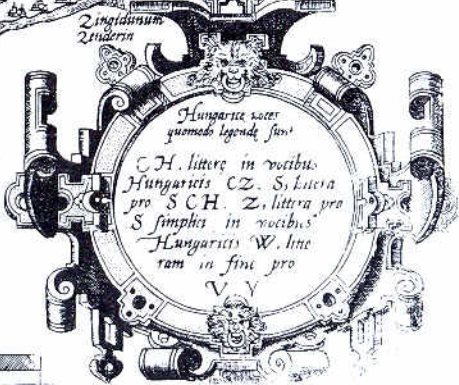
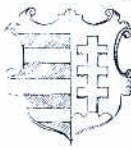
Lázár deák, a magyar térképészet legkorábbi, 1528-ban keletkezett páratlan értékű első nyomtatott Hungaria térképén már részletesebben bemutatta Csepel szigetének öt települését: Csepelt, Tökölt, Szentmártont, Ráckevét, Lórévet megjelölve.

Lázár deák 1528-as térképének részlete

Magyarország térképi ábrázolásában meghatározó Wolfgang Lazius munkássága. Művei évtizedeken át hatottak az őt követő térképész nemzedékre. Ha munkái nem is mentesek tévedésektől, de először ő helyezi el a valóság-nak megfelelő tájolásban szigetünket. Első térképe 1552–1556 között készült. A térképen figyelemreméltó Csepel jelölése és a szigetcsúcsi vár és kastély ábrázolása.

HUNGARIAE DESCRIPTIO, WOLFGANGO LAZIO AVCT.

Vertical text on the left margin: *Matthaei Campi*, *Wien*, *Enns*, *AV*, *Striae Pars*, *OCCELENS*, *Pannonia Sive Rior Vel Prima Consularis*, *Pannonia Sive Rior Vel Prima Consularis*, *Valearia Interamnia Pannonia*, *Bosnia*, *Dacia*, *Dania*, *Ridies*

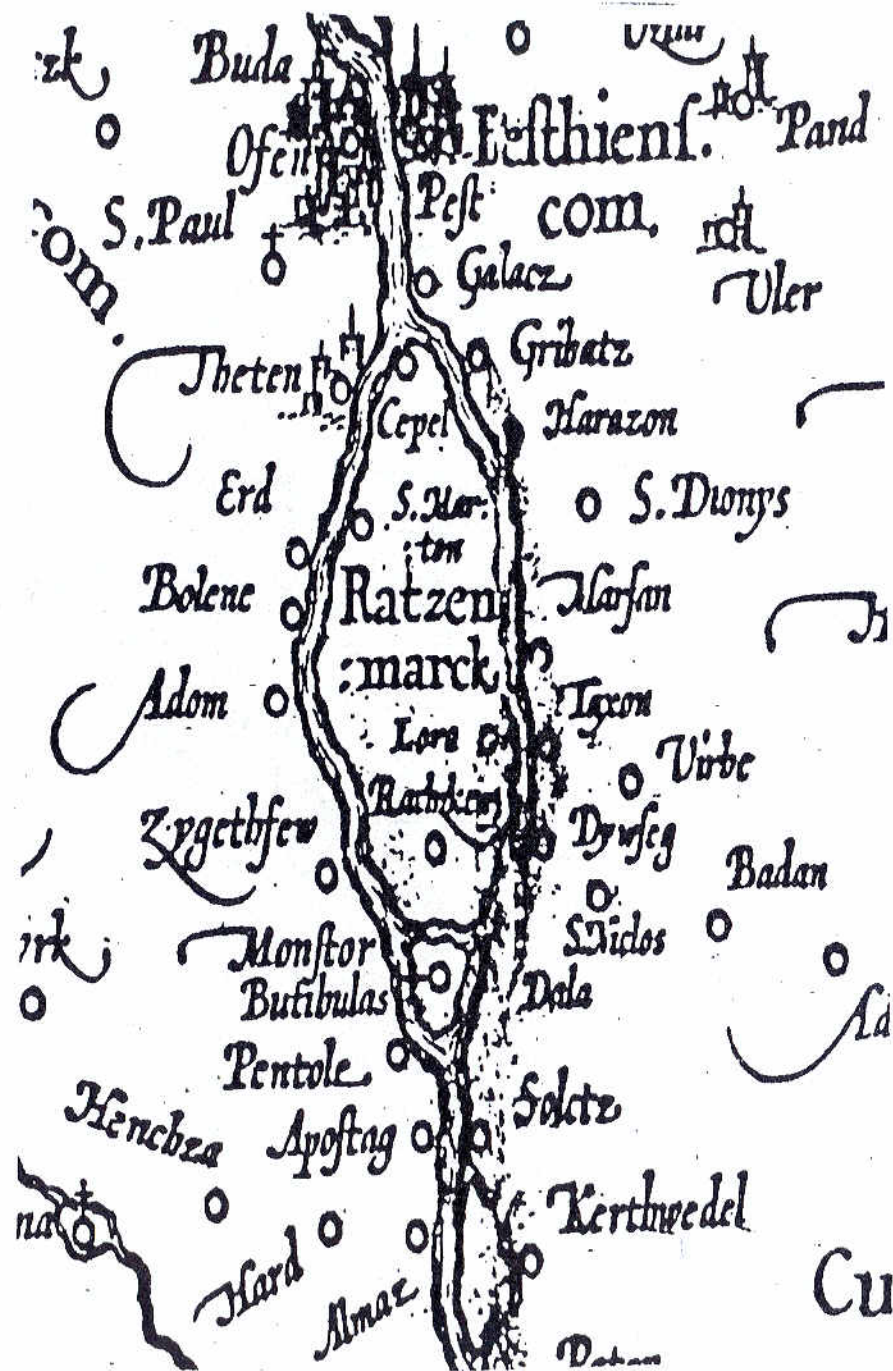
Vertical text on the right margin: *MVLDAVIAE PARS*, *ICVLI*, *IRANSILVANIA HERDEL*, *HACZAG VALLIS*, *TRANSASPINA HVNG*, *HAVASALEVELDE*, *WALACHIAE PARS*, *DACIA ALPESTRIS*, *MOESIA INFERIOR*, *BVLGARIA*, *RASCIANI*, *Saw fluvius*, *Danubius fluvius*, *Crerna*, *Cambric*, *Vendoni*, *Nissa olim Nestus*

W. Lazius 1552-1556-os térképének részlete

A neves szerző az 1570-ben megjelent rézmetszetű térképen a Csepel-sziget csúcsán is erődítményt jelölt.

A század nagy térképésze, idős Gerhard Mercator is készített Magyarországról rézmetszetű térképet, mely 1585-ben, Duisburgban jelent meg. A térképen lakott helyként tünteti fel az akkor már elnéptelenedett Csepelt.

G. Mercator 1585-ös Magyarország térképének Csepel szigetét ábrázoló részlete.

(a Csepeli Helytörténeti Gyűjteményben őrzött példányról készült másolat)

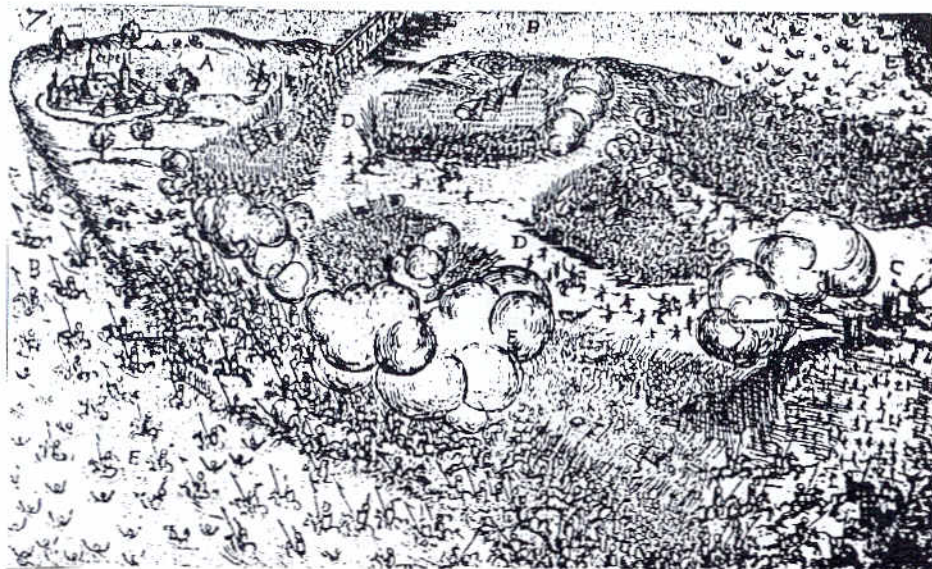
HUNGARIA.

Per Gerardum Merc
Cum Privilegio

Hungaria communis.

Buda visszavételére a keresztény hadak 1542-ben tettek sikertelen kísérletet. Újabb hadjárat 56 évig várattott magára, 1592-ben, majd 162-ben és 1603-ban került sor újabb eredménytelen ostromra. Ebből az időből két Csepel-szigetre vonatkozó rézmetszet maradt fenn. W.P. Zimmerman készített.

W.P. Zimmerman: A csepeli ütközet 1602-ben

A metszet a sziget északi csúcsát ábrázolja. A keresztény hadak dél felől szorítják ki erős ágyúzás kíséretében a törököket a szigetről, akik gyalog és lóháton a Duna vízébe menekülnek. Téves a menekülésnek a Duna folyásirányával ellentétes megörökítése. Figyelemre méltó a Csepel feliratú szigetfői vár ábrázolása. Az 1602. évben a császári hadaknak sikerült Pestet visszafoglalni, de Buda sikertelen ostroma után 1604-ben feladták.

Az 1603-as ütközetbe Anatóliából érkező török felmentő sereg (metszete látható a következő oldalon). Pestet és Budát, a ketté ágazó Duna-medret, Csepel-sziget csúcsát, a török sereg mozgalmas felvonulását ábrázolja. A metszeten jól megfigyelhető a képről ismert híd, viszont hiányzik a szigetcsúcsi vár.

A kép előterében lovas török főúr, jobb kezében buzogány, fején tolldíszes turbán, bal oldalán nyíl és íjtartó. Mellette török muskétások, vállukon puska, oldalukon kard heiyén szekerce, kezükben villásfarkú puskacélzó támasz. A főurat négy dzsidás páncélos fogadja. A távolban a hídon Csepel-szigetre vonuló és azt megszálló keresztény gyalogosok. A Duna vízén harci dereglyék. Lágymányost ellepi a Buda felé vonuló török sereg. Lovasok kísérik a málhás ösvéreket, tevéket és a társszekereket. A nyomaton a Gellért-hegy, a budai és pesti vár jól felismerhető.

A szigetet 1628-tól a felvidéki végvárok kapitánya, Esterházy Pál a kamarátzálogba vette annak reményében, hogy birtokolni fogja. Ezt a jogot csak Bud felszabadítása után tudták érvényesíteni késői utódai.

W.P. Zimmerman: A török hadak Buda alá érnek (1603)

Evlia Cselebi, török utazó 1660–64 között megfordult a szigeten. Az által leírtakat természetesen fenntartással kell kezelni, hiszen túlzásoktól terhes, mégis érdekes számunkra.

„Kuvin (Csepel) szigete. Az itteni határszéli nép ezt a szigetet Kuvinnal mondja. Az oszmánlik pedig ezt Konjuk ádá-nak (Juh-sziget) nevezik. Keletről nyugatra hatvan mérföld hosszú; szélessége egy ferszákh. Benne hé virágzó falu, néhány százezer marha és a dsánkurtarániaknak ezekre menő szőlőjük van. Dsánkurtaránban hagyván lovainkat, egy barátommal hajóra ülve a szigetre mentünk. Itt az egri hódító idejében Dervis pasa katonasága és a magyarok között nagy ütközet volt, s habár az anatóliai hősi a magyarokat a földdel egyenlővé tették is, a mieink közül is néhány férfiú, különösen Dervis passzáde-féle vitézek elvesztek. Ezt a harcot a határszéliek regeszerűen beszélik el. Utóbb mikor Dervis pasa budai szerdár lett, csónakon a szigetre ment és a csatatérre azon a helyen ahol katonáinkat megszalasztották, kedves fia és a többi hitharcosok hamvai fölé sírkápolnát (türbe) és egy magas pavilont (kasszr) állíttatott, mely jelenleg búcsújáróhely. A búcsújárási pavilonnak oszlopa fölé a következő épületeversek vannak felírva.

„Ha mindenható orvosnak nincsen rendelkezése valamely dologban,
Hasztalan lesz ezer okos embernek véleménye és rendelkezése.

Ha irgalmat gyakorol valamely szolgájával az Úr,
Megigazul annak a bűne s tökéletessé lesz a hibája és fogyatékosága,
Ha boldogságot akarsz, légy odaadó és Istenben bízó!

Fogadd el szívesen az öreg méltóságos Dervisnek tanácsát.”

Dervis pasa ezt a saját írásával írta. Ha ezen a szigeten egy várat építenének,
az egész Dunapart védve és biztosítva volna. S e szegény gyarló véleménye
szerint, ha az építendő vár ennek a szigetnek a Buda felé eső végén lenne,
akkor a Dunának két oldaláról nem mehetnének a rablók hajói.

E sziget madárligetes szőlőnének gyümölcse az oszmáni tábornokot gazdagította.
Minden indulván két óráig észak felé mentünk és Ercsi alá értünk.”

A török kor nagyrésztét viszonylag szerencsésen átvészeltő Ráckeve, Makád
s Szigetszentmiklós lakói sokat szenvedtek 1683–86 között a szigetet sarcoló,
Júda ellen vonuló hadaktól.

4. A törökök kiűzése, újratelepülés, a falu élete a XVIII. században

A török hadakat Csepel-szigetről 1686-ban – Budavár visszavételének évében – lovasai élén Batthyány Ádám űzte ki, aki a budai pasa 100 tagú háremét, sok más török családhoz tartozó nőket és gyermeket talált.

1688–1695 között Esterházy István a család már említett örökölt joga alapján birtokolta Csepel-szigetet. Tőle Heissler Donát, osztrák tábornok vásárolta meg 25.000 forintért. Halála után özvegye, 1698-ban a törökverő Savoyai Jenő hercegnek adta el 85.000 forintért. Savoyai herceg a birtok központjává Ráckevét tette, s menten hozzákezdett fejlesztéséhez.

Savoyai Jenő arcképe

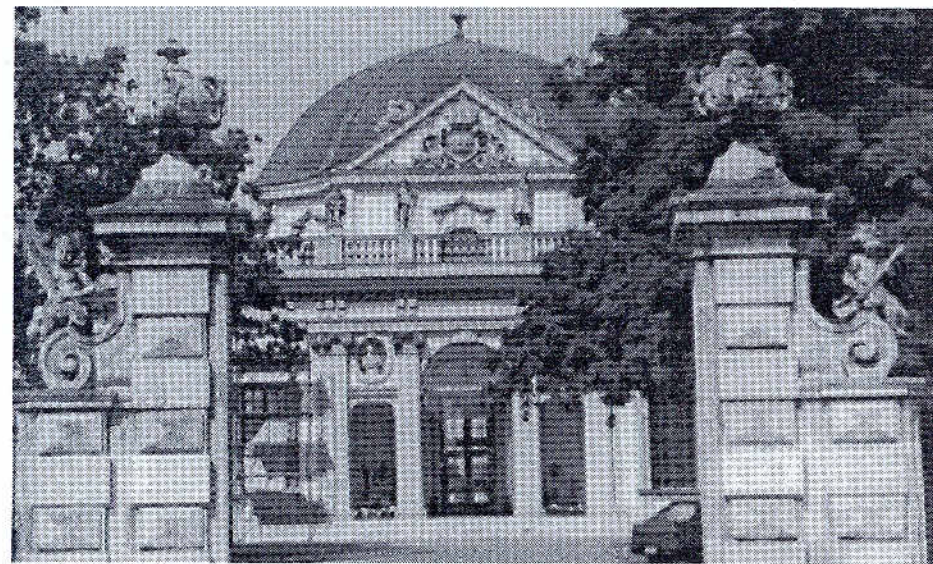
Savoyai Jenő (1663–1736. április 20.) herceg francia származású főnemes. Alacsony termete, rossz megjelenése miatt papi pályára szánták. Fiatal korától a hadtudományok iránt érdeklődött, katonai pályára vágyott. A

hadseregbe való belépési kérelmét XIV. Lajos elutasította, de I. Lipót (1657–1705), osztrák császár szívesen fogadta. Buda 1686-os visszafoglalásának idején már eredményesen teljesítette parancsnoki megbízatását.

1697. június 5-én kinevezték az osztrák hadsereg fővezérévé, aki Zentánál súlyos vereséget mért a török seregekre.

A török felett aratott 1716-os pétervárad, temesvári, majd az 1717-es nándorfehérvári győzelmével ugyan felszabadította a történelmi Magyarországot a török uralom alól, de a bécsi udvar politikáját szolgálva az elfoglalt területek elnémetesítésére törekedett.

Csepel-szigetet haláláig birtokolta. Már 1702-ben a ráckevei kastély építésével bízta meg a fiatal és tehetséges Von Lukas Hildebrandot, aki később Budafokon is emelt számára palotát.

A ráckevei Savoyai kastély képe

Csepel-sziget elsősorban németekkel való betelepítését és a gazdasági élet fellendítését szorgalmazta.

Építész Von Lukas Hildebrand, megbízásai folytán egyre nagyobb hírnévre tett szert, nagy szerepe volt alkotásaival Bécs barokk-kori arculatának kialakításában.

A Rákóczi szabadságharc alatt a kurucok szállták meg a szigetet, aztán újra osztrák kézre került. A korszak zavaros, rendezetlen viszonyai nem kedveztek a gazdasági fejlődésnek. Így Csepel újratelepítésére sem kerülhetett sor. Ez csak a szabadságharc 1711-es bukását követően történhetett meg. Megjegyzendő, hogy a sziget déli területein a betelepülés előbb következett be. Szigetszentmártonban és Tökölön 1690-ben, Lórévnél 1705-ben. Ez minden bizonnyal Ráckeve közelségével függött össze.

A betelepítés a sziget nemzetiségi összetételét megváltoztatta. A magyarság nagy része korábban elmenekült, vagy elpusztult, csak három helyen éltek magyarok ebben a korszakban, Szigetszentmiklóson, Makádon és részben Ráckeven. A lakosság zömét a délszlávok (illyrek, rácok) és a korszakban idekerült németek adták. Egyes források a németek különböző csoportjait említik (svábok, bajorok, svájci németek), sőt franciák jelenlétére is utalnak. Csepel falu újratelepítését a hercegi uradalom kezdeményezte. A benépesítés az uradalom érdekét szolgálta. A Szigetsúcs parlagon lévő földterületeit jövedelmezőbbé kívánták tenni.

Csepel falu újratelepítésére az első kísérlet 1712-ben történt. Az akkor született német nyelvű úrbéri szerződés fordítását közöljük.

ÚRBÉRI SZERZŐDÉS

Utz János (nem Uitz), János Gyorgynek, Schneider Ágostonnak és Braun Benedeknek, mint Sváboországból érkezett több más társa képviselőjének alá-
zatos kérésre főmagasságú Savoyai Jenő herceg hatalmánál fogva megengedett, hogy a herceg ráckevei szigeti uradalmának területén, mégpedig a szigetcsúcs Budavár közelében, a magában álló (talán romokban heverő?) Csepel falut ismét felépítsék és közvetlen ama régi falak helyén és mellette, ahol azelőtt Mátyás király feleségének kéjlaka (villája) volt, hozzáépítsenek és beépítenek. Mely célra nekik nemcsak az a teljes földterület adatik át, amely a Nagy-Duna mentén az áramlás irányában Ő főmagassága birtokán, a sziget kis fácánosnál lévő határáig és innel keresztül a Kis-Dunáig, innen pedig lefelé az előbb említett Szigetsúcsig terjed (kivéve Ő főmagasságának tulajdonát képező majort és a hozzátartozó rétet), hanem egyúttal azért, hogy nagyobb hasznot szerezhessenek maguknak, a Nagy-Duna másik oldalán Ő főmagassága tulajdonában lévő nagy rét fölött és a szőlő hegy vagy Promontor-Csepel mellett fel egészen a budai határig és határáig terjedő terület is odaadatik, amely művelésre kiválasztott és pedig minden egyes embernek annyi, amennyit ellátni és megművelni tud, amiről rendes telekkönyvet kell felfektetni, mindezt teljesen ingyen. Ezeket a teljesen felszerelt földeket nekik, mind bevándorolt jobbágyoknak a település céljára három évre teljesen szabadon, minden adó és tized szolgáltatás nélkül adományozza a kegyes uraság. Ezen felül a csepeli Promontoron minden egyén ott ahol akar, annyi szőlőkertet ültethet, amennyit akar, amely célra, mint eddig szokásos, két évi határidő adatik, és mivel a község a szőlőhegy közelében fekszik a község nagy hasznára a munkások, mint aratók is innen fogadhatók fel. Hasonlóképpen a nagy-dunai átkelés (rév) éppúgy addig, ameddig a terület mindkét parton terjed, a halászat (kivéve a vizákat és a lazacokat) tetszés szerinti űzése átengedtetik a községnek.

Végül mindenkinek, aki először volt, a kegyes uraság két mérő gabonát ajándékoz: és amikor ezek az újonnan bevándoroltak megsokasodnak és kegyes uraságot országos szokások szerint megillető engedelmességet és hűsé-

get tanúsítanak, támogatásban részesülnek a főmagasságú herceg részéről, más jobbágyaival teljesen egyenlőnek tekintenek és védettnek meg.

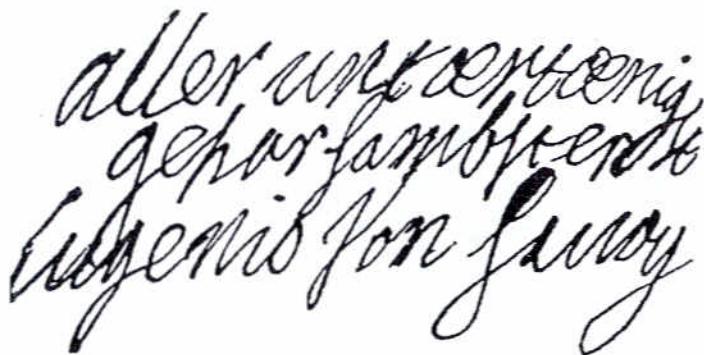
Aminek nagyobb biztosítékául, az alábbi írást adom.

Kelt Ráckeven, 1712. július 18-án.

Főméltóságú Savoyai Jenő sk. aláírása.

Magyarországi összes uradalmak főkormányzója és a nagytekintetű drago-nyos ezred kapitánya.

Verlet Klaudius sk.

Savoyai Jenő aláírása

A pergamentre rótt eredeti szerződést a Niederkirchner család őrizte. Sajnos az irat az 1944-es bombatámadás során megsemmisült.

A szerződés tehát körvonalazza Csepel határát, a hozzácsatolt Promontorral (Budafokkal) egyetemben. Kedvezményekkel biztosította a gazdálkodás és a falu újjáalakulását.

Amint a szerződésből megállapíthatjuk, az idetelepültek rendelkezésére bocsátott terület két részből állt. Egyrészt Csepel-sziget északi felét foglalta el, határa a dunai Háros-szigettől a soroksári-dunai Molnár-szigetig tartott. Továbbá hozzátartozott a Duna jobb partján fekvő fennsík északkeleti peremét elfoglaló Promontor- magyarul Hegyfok – Budafok és a hozzátartozó alacsonyabb fekvésű Budával határos mai Albertfalva, melynek területén szőlők és rétek voltak.

A korábban elhagyott romok mellett a Szigetcsúctól délre a Duna partján annak magasabb ártere a mai Szabadkikötő és kőolajtelep (MOL Rt.) helyén 1717-ben éledt újjá a település. Ez a magyar történelem során már másodszer következett be. Hiszen a honfoglaláskori szállás is az elhagyott avarkori település helyén jött létre. A kialakuló jobbágyfalva a középkori mezővárosi múltból csak néhány épületalapot, romot és a Csepel elnevezést örökölte. Ebben a történelmi korszakban a fejlődés új, sajátos irányt mutat.

A községi lakóterületnek, a tulajdonképpeni falu helyének kijelölése a későbbiek során nem bizonyult egyértelműen szerencsésnek. Elhelyezése a köz-

lekedés szempontjából kedvező volt. Közel feküdt a Dunához a jó átkelés lehetőség adva volt Promontor és Buda felé. Rendelkezésre állt építőanyag középkori romokból. De a terület alacsony ártéri fekvése hátrányos volt. Általában tíz évenként visszatérő súlyos árvizek nagyon megnehezítették a lakóéletét. A telepítés következtében a község belső elrendeződése érdekesen alakult. Állt egyrészt a Csepel-szigeti szántó, legelő és rét területekből, és a határan belül lévő hercegi, majd királyi majorból és rétekből. Másrészt a promontori szőlőkből, ahol Csepel elnevezésű hegy is volt. Mindezt vízterületek tagolták, melynek a megélhetési lehetőségeket is biztosították. A lápok, mocsaras szárnyasállománya és nádasai, a vizeket kísérő facsoportok, galériaerdők élelmet és építési anyagot szolgáltatottak. A betelepítési szerződés kedvező gazdasági feltételeket biztosított. A sziget természeti viszonyai a földművelésnek nem kedveztek, mert jelentős volt az árterek aránya.

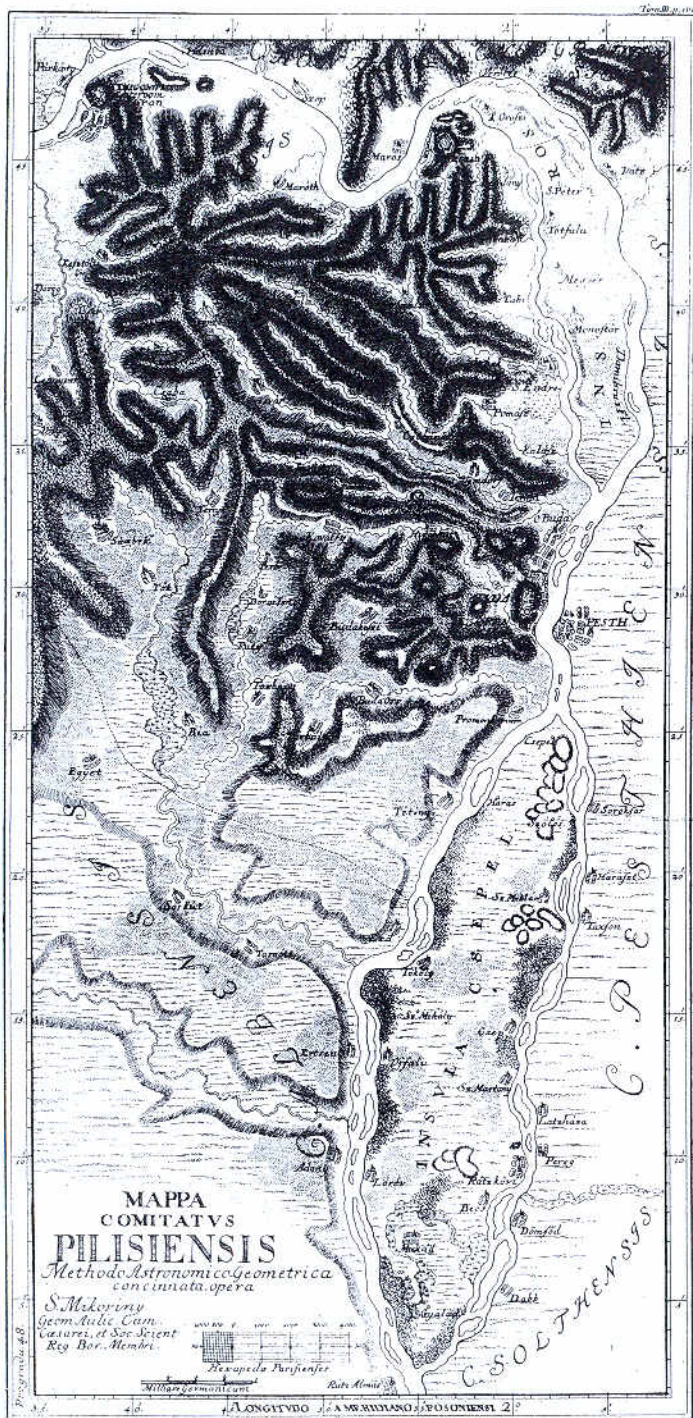
A magasabb szintek jelentős részét laza, gyenge homoktalaj és futóhomok borította, mely az akkor még nem alkalmazott öntözés hiányában alacsony termésátlagot adott.

Erdős területek főként a vízpart mellett voltak, erdőtelepítésre csak a század 7-es éveiben került sor. Kedvezőbb eredményekkel a szőlőtelepítés és az állattenyésztés kecsegtetett. A talaj lepusztulásához a szélen kívül az uradalmi juh-legeltetés is nagymértékben hozzájárult. A félig kötött homok könnyen felszabadult, ez a legelők folyamatos romlásához vezetett. A falu gazdálkodása a betelepülést követő évtizedekben alacsony színvonalú volt, s csak a század közepére élénkült meg. Csepel helyzetéről Bél Máttyás Notita Hungariae novae Historico Geographica című 1736-ban kiadott művében a következőket írja:

„Csepel falu a sziget felső csúcsán fekszik. Nemcsak hírből tudjuk, hogy régen nagyobb és népesebb volt, hanem a széles területen szétszórtan fekvő házmokban is szép, nagy épületek maradványait látjuk. Az egymást köve háborúk miatt annyira lakatlanná vált, hogy a fekvésénél és lakóinak számán fogva egykor első helyen álló helység ma a sziget többi községe után következik, s a folyó partján elszórtan fekvő néhány alacsony házból áll. Búza helyett csak kevert gabona terem homokos talaján, s a föld trágyázást és háromszor szántást kíván. Rétye nincs a falunak, mert a kaszáló mind az uraságé. Erő helyett kevés cserje van a falu és a folyó között. A folyón túl Promontor hegy csúcsa alatt van a községnek földművelésre alkalmas birtoka, s e részen nemrég szőlőt is kedtek ültetni a csepeliek. Legelőjük kevés, ezért barmaik soványak és a téli istállóban tartás idején majdnem elpusztulnak. A község lakosai nagyjából rácok. Néhány év előtt németek is költöztek ide, s a falu felirészen telepedtek le. A lakosok mind a római katolikus és istentiszteletre Budára járnak.”

Bél Máttyás történelmi-földrajzi művének értékes térképmellékletét a kor kitűnő földmérője és térképésze 1736-ban Mikovinyi Sámuel készítette.

Kedvezően hatott Buda közelsége és az, hogy az úrbéri terhek viszonylag alacsonyak voltak. A jobbágyok szabad költözködési joggal is rendelkeztek

Mikovinyi Sámuel térképe a Csepeli Helytörténeti Gyűjteményből

Az 1740-es évektől a nemzetiségi összetétel megváltozott, s a németek számbeli fölénye kezdett kialakulni. Ez a helyzet a XX. század elejéig megmaradt Szokásaik, életmódjuk, földművelési módszereik következtében ők határozták meg elsősorban a község arculatát. A változást bizonyítja az 1750-es összeírás is, mely szerint 16 német és 8 illir család alkotta a népességet.

A két közösség nagyobb zavarok nélkül élt együtt, megőrizve a nemzetiség különválást. Elosztottak a lakóterületen. A németek a település északi részét az illirek a déli részét foglalták el. Sajátos két nemzetiségből álló település szerkezetet hoztak létre. Nemcsak a területen, hanem a községi tisztségeken is megosztottak.

Savoyai Jenő 1736-ban bekövetkezett halála után a hercegi birtok III. Károly (1711–1740) nejének, Erzsébet királynénak. Mária Terézia anyjának tulajdonába került. A birtokot Savoyai herceg fényűző életmódja miatt nagy adóssággal terhelték, melyet a királyné egyenlített ki.

A sziget további sorsáról Perényi József a következőket írta:

„Mária Terézia a birtokot 1750-től magának tartotta fenn és kezelését a magyar kamarára bízta. Csepel község határát Mária Teréziától a jezsuiták kérték káposztás kertnek. Meg is kapták, de az átadás bizonyos okra nézve elmarad. Egy csepeli szájhagyomány szerint az átadás azért maradt el, mert a jezsuitáktól a kertnek egy méteres fallal való bekerítését követelték. Más verzió szerint midőn a nádor az adománylevelet aláírás végett benyújtotta, a királynő aláírás után porzó helyett tintával öntötte le s így az átadás abba maradt ugyanis rossz omennak tartotta az esetet.”

A hagyomány a jezsuiták birtoklási igényével kapcsolatban egy másik anekdotát is megőrzött.

Mikor a kérés eljutott Mária Teréziához, megparancsolta egyik udvari tisztviselőjének, hogy azt finoman – a tréfát sem mellőzve – utasítsa el.

Az előtte megjelenő papokhoz a következő kérdést intézte:

Csepeli épületből származó Mária Terézia monogramjával díszített téglá (Csepeli Helytörténeti Gyűjtemény tulajdona)

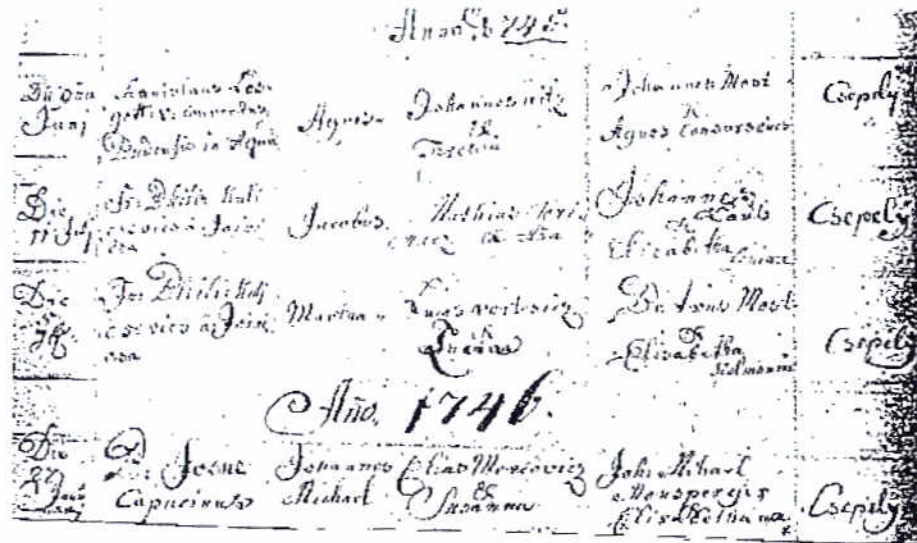
„Jézus Krisztus keresztyén miért van az INRI felirat?”

A jezsuita atyák felháborodtak a kérdésen. Ezek szerint azt tételezik fel róluk, hogy ők az Úr tanult szolgálói nem tudnak válaszolni. Sértődötten mondták:

„Jesus Nazarenus Rex Iudeorum Nazareti Jézus a Zsidók királya a biblia szerint Pontius Pilátus ezt iratta Jézus keresztyéjére.”

„A tisztelendő urak tévednek – mondta az udvaronc. – A jelentése: Insula Nondatur Ratzkeviensis Jezuiti – A ráckevei sziget nem lesz a jezsuitáké.” (Gedényi István gyűjtése.)

Az 1740-es évektől a település fejlődése megélénkült. Nőtt az állatállomány. Már községi templom építésére is jutott a lakók erejéből. Az 1742-ben készített pecsét bizonyítja, hogy hivatalosan is elnyerték a községi rangot és 1745-től már anyakönyvet is vezettek.

Csepel Belvárosi Főplébánia anyakönyvének másolata

A földművelés is fejlődést mutatott, mely elsősorban a kétnyomású gazdálkodás bevezetésének volt köszönhető. Mindezek ellenére a lakosság életviszonyai nehezek voltak. A helyi mezőgazdaság nem teljesen biztosította a megélhetésüket, ezért kénytelenek voltak a környező településeken aratómunkát vállalni.

Az uradalom földfoglalással, a birkanyájak kártételeivel és különösen 1770-től növekvő úrbéri terhekkkel nehezítette a lakosság helyzetét. A királyi udvar által kezdeményezett úrbéri rendezéssel egységesen kívánták szabályozni a jobbágyi terheket. Alapelvként határozták meg azt, hogy senki nem kerülhet nehezebb helyzetbe. Ennek ellenére sok helyen, így Csepelen is a terhek nőttek. A falu lakóinak életét főként a háromszorosára emelkedett robot-teher nehezítette.

VILÁGNAK Két rend - béli VENCSELLŐ RÖVID ISMÉRETE.

FLÓSZER
A' mint az Istentől teremtetett.
MÁSODSZOR
A' mint az Istennek, és a' természetnek
Vendrítéséből az emberektől külömbb-kü lömbb-
ble részekre, Országokra, Tartományokra, és
költségekre osztott.

Minden-féle Irókból ki-feddé, és Prédikátori hívó
társynak pihenő órái alatt ilendő rendtel
ósva írást

BERTALANFFI PÁL,
a' Jesus Társaságából-való Pap:
Mest pedig Isten jó voltából, 's az Elöl-Járóinak
kegyes engedelméből Magyar Nevezetének egy mu-
latságot, és tudós olvasásra nyomtatás-
ban ki-adá.

NAGY-SZOMBAËRAN,

AZ ACADEMIAI BETÖKKEK,
1757. ESTENDŐBEN.

Részlet Bertalanffi Pál:

A világnak kétréndbeli rövid ismerete c. 1757-ben Nagyszombaton kiadott művéből
(Csepel Helytörténeti Gyűjtemény tulajdona)

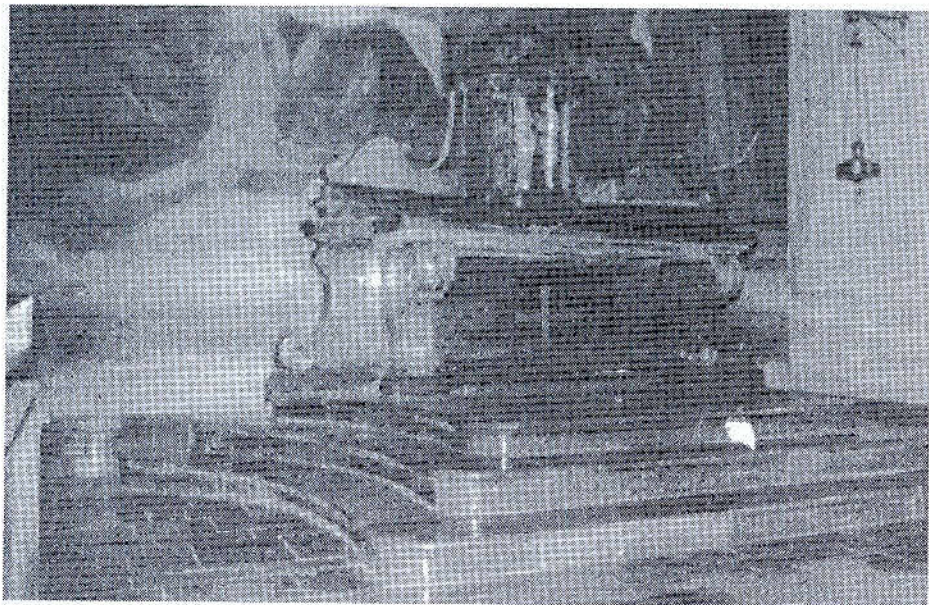
A növekvő terhekkal függött össze a lakosság egyrészenek fokozott elszegényedése. Megnőttek a népesség közti különbségek. A legszegényebb jobbágyokból álló csoport a zsellérség volt, akik még egynyolcad (2–5 ha) jobbágytelekkel sem rendelkeztek, nagyrészüik föld és háztulajdon nélküli, úgynevezett házatlan zsellér volt. A lakosság szaporodásával és a közeli megrosszabb viszonyok között lévő falvakból való betelepüléssel számuk növekedett. 1770 után a jobbágyok megszüntették a juhtenyésztést, s a legelőket bevonták a földművelésbe.

1769-ben a községben 42 család élt, a lakosság száma 316 fő volt. A családok átlag 7–8 tagból álltak, és már egy magyar család is élt itt akkor. De az egymástól elkülönülő két nemzetiség nem vonzotta a magyarokat. Ezt bizonyítja, hogy 77 év múlva, 1846-ban is csak egy magyar családot tartottak nyilván. A település 1770-ben 39 házból állt, ekkor még majdnem minden család rendelkezett önálló házzal.

A lakosság kizárólag katolikus volt. Az egyházi élet fejlődött és önállósult. A falu templomát feltehetően az 1720-as évek végén építették. A kisméretű templo-

700 Vil. ísmé. a' mint emb. el-rend.

décsőséges voltát soha többé el nem érendi
A' Töröknek mindent pusztító kezéből új
marada még a' B. Szt.nek Mátyás Király.
től építetett temploma, melynek egyik
oldalán láttatik most a' P. P. Jézusának Cal
legények Iskolákkal; a' másik oldalán
a' kis Papok, és világi ifiak Semináriumok
vagy nevelő házak; és mind a' kető Szé
cséyi Györgyet tiszteeli mint Földúrját.
Egy hajdani Posta Budát akarván diéséni,
imégy énekel vala; Buda jégo, Veneti Pe
lago, Florentia campo; erős Buda a' legy
sól, Velenceze a' tengertől, Florentia, a' fők
mezőtől. E' felett híres Buda a' fok hég vi
zekről, és a' jó vörös bortól-is. 2. Vífte
grád Károly I. Magyar Királynak nagy inél
tőségű hajdani lakó-helye, melyben egy
szerre három Királyok-is b felségük szeréni
el-férhettek; Salomon Királynak-is tömlé
cze volt az; most o' földalom! a' szomorú
romladékon kívül, semmi más nem láttatik
abból. 3. Buda táján szép szigetek-is van
nak a' Dunában; úgy-mint 1. a' Nyulaknak,
vagy Sz. Margitnak szigete; hajdán Mo
noflorokkal, és Palotákkal ékes vala; most
szokból csak némelly romladék tetszik-sel.
2. Csepel most Eugeniusnak 7. mérföldni
hofsáú szigete Budán alól, mely-is azon
Hertzegnek bőv-kezőségéből éppen gyönyör
rűsége-is fel-ékesítetett Palotákkal, és
keretekkel.

Mária Terézia által adományozott oltár a Szent Imre-téri római katolikus plébánia templomban

mot a Duna partjának közelében Kis-Boldogasszony tiszteletére emelték. Salzburgi márványból készült oltárát – melyet áthoztak a XIX. században épült Szent Imre téri templomba – Mária Terézia adományozta a községnek. Valószínűleg az uralkodónő ajándékozta a II. világháború alatt elpusztult papi köpenyt is.

Az 1770-es úrbérium elviselhetetlen terheket rótt a falura, ezért a község új szerződés megkötését kezdeményezte. Erre Szaplóczay János a királyi uradalom bérlője hajlandó volt. Megkötésére 1778. november 1-jén került sor.

ÚRBÉRI SZERZŐDÉS

melyet alulírott Szaplóczay János, mint a törvényesen egyesített Pest-Pilis-Solt megyékben fekvő ráckevei kincstári uradalom királyi bérlője, Csepel kincstári uradalom bírójával esküdtelivel és az egész községi előljárással az alábbiak szerint kötöttem, – ámbár az úrbéri ügyeket szabályszerint tárgyalhatnám, mégis azért, hogy kegyes engedékenységet megismerjék.

Mi is alulírott bíró, esküdtek és Csepel község egész előljárása méltóságos Szaplóczay úrral, bőséges kegyeit alázatos köszönettel elfogadva, az úrbéri járandóságok ügyében szabadon és kényszer nélkül az alábbi következő szerződést kötöttük: Először: Minden szomszédos háztulajdonos-jobbágy, (összesen azonban 34-en) tartozik évi alpbért az uradalmi pénztárba befizetni és amennyiben a jövőben a házak száma növekednék, ezt a növekedést egy uradalmi tisztviselő, a községi jegyző és egy esküdt bevonásával évenként megállapítja és a többnek talált házak után a fentemlített, egyenként 1 frt. alpbért szintén be kell szedni.

Másodszor: Ebben a Csepel községben 27 szomszéd 25 egész telket élvezett, amelyeknek fuvarrobotja egyenként 5 nappal számítva 1300 napot tesz ki, amelyből az uradalom 225 napi fuvarrobotot, vagy pedig kétszer annyi kézrobotot kötött ki magának a saját szükségletére, a többi 1075 napi fuvarrobotot a jobbágyok egyenként 20 kr.-ral, összesen 358 forint 20 krajcárral válthatják meg, mivel azonban annak mérlegelésével, hogy ez a terület a Duna árvizei-nek annyira alá van vetve, továbbá a sok homok is értéke és ugyanitt levő és szerződésileg kikötött uradalmi juhászat miatt, ezt a területet a vármegye ura is az utolsó osztályba sorozták: a fenti 1075 nappól 406 nap pénzben kifejezve 135 frt. 20 kr. elengedtetik, azért hogy a jobbágyok az uraságnak az ő jóvoltul miatti kegyes engedékenységet megismerjék, és így aztán nem tartoznak többet fizetni, mint a megmaradt napok után egyenként 20 krt. számítva 223 frtot mely összegek negyed évenként az uradalmi pénztárba való befizetésre kötelezik magukat.

Harmadszor: Az előbb említett 225 napi fuvar-robotot tartozik minden egész telektulajdonos jobbágy egyenként 9 nappal számítva kézzel ugyanígy arányosan számítva egy fél, negyed vagy nyolcad telek után, teljesíteni és pedig az uradalmi erdőkből kijelölendő fákat kivágni, ugyanazokat az erdőkből: ráckevei uradalmi fás-udvarba befuvarozni és innen a csepeli Promontorra az uradalmi hajókon a Dunán, felvontatni és a promontori Dunaparttól a kastélyba kocsikon felfuvarozni, nem kevésbé a promontori pincékből az uradalmi korcsmákba való bort a Dunapartra fuvarozni, a hajókba beleereszteni és ismét az uradalmi korcsmák pincéibe helyezni. Szüretkor a többször említett Promontoron a szőlőt a présházba hordani, azt kipréselni és az uradalmi pincékbe befuvarozni, vagy leengedni. Az uradalmi réteket kasználni, a szénát összegereblyézni, összegyűjteni és kazalba rakni, a saját földjükön termelt gabonának és bornak az uraság javára eső tizedet a gabona-raktárba és pincékbe behordani, lerakni és leengedni. Az uradalmi bort a korcsmákba kihordani és az üres hordókat visszafuvarozni. Végül más hasonló esetleg urasági munka szükségletet ezzel a 9 napi fuvarrobottal elvégezni.

Negyedszer: Ebben a községben van 12 kis háztulajdonos, akiknek kézrobotja egyenként 18 nappal számítva 216 napot tesz ki, és akik ugyanottlevő 3 lakójának kézi-robotja, egyenként 16 nappal számítva 36 napot tesz ki, akik mindkét tétel alatt említett robotot részben favágással, részben szüretkor borbeöntéssel, részben az uradalom gabona forgatásával, vagy gyűjtésével azoknak a hajókba való behordásával és más hasonló szükséglet elvégzésével tartoznak teljesíteni.

Ötödször: az úrbéri törvény tartalma szerint tartozik a község a távoli fuvarokat évenként elvégezni.

Hatodszor: Az úrbéri törvény értelmében a 4. pontjának 2. paragrafusában említett konyhai élelmicikkeket a 25 teleknek megfelelően egyenként 48 kr. rál, összesen 20 frt-tal és ugyanannyi telek után esedékes borjuhányadot 1 frt 15 kr.-ral kell megváltani.

Hetedszer: Minden egész telek tulajdonosa jobbágy a kender tized helyett köteles 6. font fonalat adni vagy az egész község ezt a 150 font fonalat 22 ft. 30 kr.-ral tartozik megváltani. Nem kevésbé tartozik minden egész telektulajdonos jobbágy a fentemlített úrbértörvény 4. pontjának 12. paragrafusa értelmében előzőleg két ember által felvágott egy öl, összesen tehát 25 öl fát az uradalmi faudvarba fuvarozni.

Nyolcadszor: A kártékony rablóvad pusztítása végett, kötelesek a jobbágyok minden épvben 3 nap vadászatot tartani, melyhez puskaport és ólmot az uraság fog kiutalni.

Kilencedszer: Minden egyes pálinkafőző üst után, (ha a jobbágy ilyet használ,) tartozik mindenki az uraságnak 2 ft-ot fizetni azzal a kikötéssel, hogy a pálinka elkobzása és csempészése esetén azt sem fél, sem egész itceként vagy krajcárónként eladni nem szabad.

Tizedszer: Minden néven nevezendő földi termésből, mint gabonából, borból (a belső házitelkeken termő termést kivéve) épúgy a méheket és bárányokat is beleértve, tartoznak a jobbágyok a valóságos tizedet az uraságnak beszállítani és az uraság által megjelölt helyre összehordani.

Tizenegedszer: Mivel ebben a községben szőlőhegy van, a bormérés annak Szent Mihály napjától Szent György napjáig az úrbéri előírás szerint megengedettük. De semmi esetre sem a pálinka és a sörmérés, amely egész éven át egyedül az uraság joga és azért tiltva van.

Tizenkettedszer: Az előbb felsorolt adókon és robotokon kívül a csepeli jobbágyok semmiféle más címen további fizetéseket és robotokat teljesíteni nem tartoznak és az uraság részéről biztosítatnak arról, hogy ezen szerződésen felül a legcsekélyebbel nem fognak megterhelhetni, mégis az uraság fenntartja minden jogát és törvényes kiváltságát.

Ez a szerződés addig marad érvényben, amíg az uraság és a csepeli jobbágyok akarják s amennyiben egy fél attól visszalépni szándékoznék, a felmondásnak a szerződés lejárta előtt egy évvel kell megtörténnie. Egyébként mi csepeli bíró és esküdtek és az egész előljárásság a jelen szerződés minden pontjából és kikötéséből önként és kényszer nélkül elfogadtuk és elvállaltuk. Annak megtartására magunkat kötelezzük, ide nyomott községi pecsétünkkel és keresztjelünkkel. Úgy legyen.

Csepel 1778. november 1-jén

P.H.
Szaplanczay János

Községi
P.H.

N. N. Zorinátz Markó
bíró

Uitz József esküdt
Most Jakab esküdt
Gabelin János esküdt
Gyurátz Simon esküdt.

A szerződést olvasva képet nyerhetünk a XVIII. századi kis nemzetiségi település életéről, a jobbágyok munkájáról és kötelességeiről. Az a tény, hogy a szerződést a bíró és az esküdtek keresztrel hitelesítették, bizonyítja, hogy községi iskola híján az írás és olvasás tudományában még nem voltak járatosak.

Az okmányt pecsét tette hitelessé, melyet Perényi József így írt le: „Az említett urbális okmányokra nyomott viaszpecsét tanúsága szerint Csepel már 1742-ben község volt. A pecséten félkörben Csepel név, alatta 1742. évszám, majd ez alatt fű és sás közt balról egy nádvágó kés, jobbról egy szénahúzó horog látható a helybeliek szerint. Az 1930. évi augusztus havi heraldikai megállapítás szerint a nádvágó kés hegyével és élével kifelé fordított csoroszlya, a szénahúzó horog pedig ugyancsak hegyével felfelé és élével kifelé állított ekevas.”

Sajnos ez a szerződés is elpusztult a háború alatt.

Eredménynek tekinthető, hogy az úrbéri szerződésben a robotot alacsonyra szabták. Az igásállattal rendelkezőket 5 napi fuvarrobotra, fa-, bor- és gabonaszállításra kötelezték. A kézirobot időtartama 16–18 nap volt, ekkor a jobbágyoknak favágással, földműveléssel, szállítással kellett foglalkozniuk. A tizedek kiszabásáról a mezőgazdasági termelésre következtethetünk. Ezek szerint gabonát, bort, kendert termeltek, szarvasmarhát, juhot tenyésztettek, méhészettel, pálinkafőzéssel, borméréssel foglalkoztak. Ha a község helyzetét a környező Buda és Pest közelében elterülő falvakkal összehasonlítva vizsgáljuk, megállapíthatjuk azt, hogy a lakosság száma és a gazdálkodás mértéke is az említett területen belül Csepelen volt a legkisebb.

Mária Terézia időskori arcképe

Mária Krisztina arcképe

Mária Terézia négyévtizedes uralkodása alatt 30 évig volt a sziget kegyura és tulajdonosa. A szigeti falvak élete ebben a korszakban határozott fejlődést mutat. A törökidők után alapított települések – bizonyítva létjogosultságukat – megerősödtek. A szigeti lakosság száma meghaladta a 6.000 főt. A tíz község közül csak háromban voltak többségben a magyarok, a többiben a délszlávok, és a sziget lakosságának nagyobbik felét alkotó németek éltek. A korszakra jellemző elnémetesítési törekvés jegyében az uralkodónő elsősorban a német nemzetiségű falvakat támogatta.

Az 1780-as évben Mária Terézia egészségi állapota erősen megromlott, közeledett életének és uralkodásának vége. 1780. november 29-én bekövetkezett halála előtt alig több mint két hónappal Csepel-sziget uradalmát lányának Mária Krisztinának, Albert szász-tescheni herceg feleségének adományozta. A birtokba történő beiktatásra 1780. szeptember 18-án került sor.

Időrendi táblázat

Honfoglalástól 1780-ig

A honfoglalástól a török időkig Csepel-sziget az uralkodók és családtagjaik birtokát képezte. Az árpád-kori település mezővárossá fejlődött. Később a törökök zaklatásai elől lakói elmenekültek, s újratelepítésre csak a XVIII. század második évtizedében került sor. A betelepült német és délszláv eredetű lakosság több nemzetiségű települést hozott létre.

IX. század	A honfoglalás időszakában – Anonymus szerint – Árpád és törzse szállta meg a szigetet, nevét Sepel (Csepel) kunlovászmestertől kapta. Árpád innen indult a Dunántúl meghódítására.
1138. szeptember 3.	III. Béla oklevelében írt tíz csepeli faluban élő vincellérről (legkorábbi írásos emlék a településről),
1189.	III. Béla Frigyes császárral vadászat céljából járt a szigeten.
1217.	Csepel első ismert ispánja Tiborcz volt.
1272.	V. István király a szigeten halt meg.
1287.	IV. László király a szigetre menekült.
1301–1311 között	– az Árpád-ház kihalása után a – szigetet hol Héder Henrik Anjou-ellenes, hol Rátót Domonkos Anjou-párti földbirtokos uralta.
1440.	I. Ulászló közel félévig tartózkodott a szigeten.
1485.	A szigeti ispán Csepely Mátyás volt.
1500 táján	Vár állt a Szigetcsúcon, a település mezővárosnak számított.
1514.	Csepel-szigetet az országgyűlés el nem ajándékozható királyi birtoknak minősítette.
1519.	Meghalt Csehi Mihály, Csepel-sziget ispánja.
1526.	A szigetenél búcsúzott a Mohácsra induló II. Lajos családjától.
1536.	Oláh Miklós leírása szerint a szigeten királyi palota és több település volt, köztük Csepel.
1560-as évek	Csepel lakói a török zaklatásai elől elmenekültek, a település elnéptelenedett.
1574.	A török kezére került az egész sziget
1628.	III. Ferdinánd a török birtokában lévő szigetet Eszterházy Pálnak adományozta.
1660. táján	Evlia Cselebi – híres török utazó – járt a szigeten.

KISLEXIKON

1686. Csepelről Batthyáni Ádám üzte ki a törököt, foglyul ejtette a pasa háremhölgyeit és nejét is.
Csepel-sziget feletti örökölt birtoklási jogát Eszterházy István érvényesítette.
1690. Csepel teljesen néptelen.
1693. Csepel puszta volt néhány rác telepessel.
Heissler Donát megvásárolta a csepeli uradalmat.
1697. A szigetet Savoyai Jenő vette meg.
1712. július 18. Úrbéri szerződés született a német telepesek és a Szavoyai uradalom között a régi Csepel betelepítésére. A letelepülés nem valósult meg.
1717. Csepel törökidő utáni betelepítésének feltehető időpontja. A település a mai kikötő területén jött létre.
1720. Az első népszámlálási adat: 19 jobbágycsalád élt itt: 2 magyar, 9 délszláv (rác), 8 német (sváb). Szőlőik jórészt Promontoron (a mai Budafokon) voltak.
1721. Csepel egyetlen műemléke – a barokk Szent János szobor – ebben az évben készült. Valószínűleg korábban a pesti Kecskeméti-kapu környékén állt. Alkotója ismeretlen.
1736. Savoyai herceg halála után a sziget III. Károly feleségének, Erzsébet királynénak birtokába került.
1742. Csepelt községnek nyilvánították.
- 1750–1780. A sziget Mária Terézia birtokában volt.
1762. Megkezdődtek az erdőtelepítések.
Csepelen 21 és fél jobbágytelek volt. Lakossága földműveléssel, szőlőtermeléssel, állattenyésztéssel foglalkozott. A zsellérség aránya növekedett.
1778. november 1. Újabb úrbéri szerződés jött létre. A bíró Zorinác Márkó volt.
- 1780-tól Római Katolikus Plébánia alapítása megtörtént.
Csepel Mária Krisztina birtokába került.

- ackcse: török fizetőeszköz
- Anatólia: Kis-Ázsia ókori elnevezése, jelenleg Törökország ázsiai része
- apát: az apátságot vezető szerzetes főpap
- apátság: ősi kolostor birtokaival együtt
- Árpád-vezér: (?–907) magyar fejedelem. Álmos fia, a honfoglaló törzsszövetség vezetője, a róla elnevezett uralkodóház alapítója
- buzogány: rövid nyelű, fém-bunkóban végződő, ütésre használt fegyver
- Batu kán: (?–1255) Dzsingisz mongol kán unokája. 1235-től 1246-ig tartó hadjárataikon legyőzte az orosz fejedelmek nagyrészét, 1241–42-ben Magyarországot és Lengyelországot is feldúlta.
- Bél Mátyás: (1664–1749) evangélikus lelkész, gimnáziumi rektor, XVIII. századi földrajzíró, a Notitia Hungariae novae historico geographica – Magyarország történelmi földrajza című művében hosszan írt Csepelről
- III. Béla: 1173–96-ig uralkodott. II. Géza fia; támogatta az egyházakat és a nagybirtokosokat; hódító háborukat folytatott
- IV. Béla: 1235–70-ig uralkodó király, II. András és Gertrúd, méráni hercegnő elsőszülött fia; Máriának, a niklai császár lányával kötött házasságából tíz gyermeke született; a királyi birtok megerősítésére törekedett; a tatárjárás után az országot újjáépítette, mellyel kiérdemelte a második államalapító jelzőt
- budai pasa: Budára kormányzói rangban kinevezett török méltóság, tartományi főnök
- bajorok: Dél-Németország keleti részén lakó német népcsoport
- Cillei Borbála: (?–1451) Zsigmond magyar király felesége
- csüngők: fülbe, nyakba akasztott díszek, ékszer
- dzsidás páncélos: hosszú nyelű lándzsával harcoló, páncélba öltözött harcos
- dereglye: széles, laposfenekű, nagyméretű csónak
- délszlávok: Balkán félszigeten élő szláv népek csoportja
- dragonyos: karabéllyal harcoló lovas katona, sisakját sárkánydíszíti: innen az elnevezése, a francia dragon = sárkány

Evlia Cselebi: (1611–1713) török utazó, író, aki bejárta csaknem egész Európát

Esterházy Pál: (1635–1713) herceg, nádor, a Habsburgok politikájának kiszolgálója

I. Ferdinánd: (1503–64) Habsburg-házból származó magyar és cseh király, 1556-tól német-római császár

ferencesek: az Assisi Szent Ferenc alapította kolduló katolikus szerzetesrendhez tartozók

hárem: a többnejtű mohamedánoknál a nők elkülönített lakrésze

házassági szerződés: a jövődéli házastársak vagyoni megállapodását rögzítő szerződés

Hunyadi János: (1407–56) a török háborúk legkiemelkedőbb magyar hadvezére

hajkarikák: kerek hajdíszek

honfoglalás: vándorló nép területfoglalása, a magyarság őseinek beköltözésére a Kárpát-medencébe (896–900 között)

íjtartó: hordozható tok nyílveszők számára

ispán: magas rangú, a vármegye vagy más királyi birtok élén álló királyi főtisztviselő

Károly Róbert: (1308–42) más néven I. Károly király uralkodását a kiskirályok elleni harc, a központi hatalom erősítése, a pénzreform, a háborús hódítások, örökösödési szerződések jellemzik

kézműipar: egyszerű szerszámokkal, elsősorban kézi erővel, egyedi eljárással dolgozó ipar

királyi villa: a király tulajdonában lévő fényűző, városias módra épült vidéki ház

krónika: az eseményeket szoros időrendben elbeszélő középkori történetírói alkotás

kiváltság: különleges helyzetet biztosító jog

kastély: előkelő, fényűző lakóház

kamara: királyi uralkodói hivatal

II. Lajos: (1506–26) a Jagelló-dinasztia utolsó magyar uralkodója, II. Ulászló fia

IV. László: (1262–90) a kunok segítségével a feudális nagyurak ellen sikertelen küzdelmet folytatott

lápos-mocsaras terület: vizenövényekkel teljesen benőtt sekély állóvízű terület

W. Lazius: élt 1514–1526-ig

Lázár deák: születési idejét nem ismerjük, halálának éve is bizonytalan: 1526: V. 27.

ménes: együtt legeltetett lovak nagyobb csoportja

muskéta: régi kanócos puska

muskétás: kanócos puskával felszerelt katona

málhás számár: nagyobb poggyászt szállító számár

Mercator: élt 1512–1592-ig

mérföld: hossz mérték, 1 angol mérföld = 1,61 km

mezőváros: városi kiváltságokkal felruházott, nagyterjedésű és népes faluból alakult, jogilag az ún. szabad királyváros és a község álló, önkormányzattal rendelkező nagyobb település

Mátyás király: (1443–90) más néven I. Mátyás, Corvin, Hunyadi János és Szilágyi Erzsébet második fia, 1458–90 között uralkodására a központi királyi hatalom megerősítése a humanizmus, a hódító hadjáratok a jellemzőek.

mérő gabona: egy mérő takarmány = 62,5 liter

monarchia: egyeduralkodó, ahol az állam élén korlátlan hatalomú egyén áll, aki öröklődés útján életfogytig uralkodhat

mohácsi csata: 1526. augusztus 26. a törökkel vívott háborúk egyik legnagyobb jelentőségű csatája, amely a magyar sereget súlyos vereséggel ért véget; a szembenálló seregek vezetője II. Lajos és Szulejmán volt

Mária királyné: (1505–58) Habsburg, II. Lajos felesége, a későbbi Ferdinánd magyar király nővére

nomád népcsoport: még le nem települt, nyájaival újabb és újabb legelőre vándorló életmódot élő népcsoport

népvándorlás: népek új lakóhelyre való elvándorlása

nemzet: történelmileg kialakult tartós emberi közösség, amelyben a közös nyelv, a közös terület, a gazdasági életben és a kultúrában megnyilvánuló közös lelki sajátosságok tartanak össze

Nápolyi Beatrix: (1457–1508) I. Mátyás magyar király felesége, Ferdinánd nápolyi király lánya: támogatta a humanista műveltség magyarországi fejlődését

nemzetiség: az államon belül kisebbségben élő népcsoport

oszmánok: a török birodalom első alapítójáról, I. Oszmánról elnevezett török népek

Oláh Miklós: (1493–1568) esztergomi érsek, történetíró, helytartó

pásztortársadalom: életformája állattenyésztő, mint nomád népcsoport

prépost: magas rangú egyházi méltóság

polgár: feudalizmusban a nemesi rendhez nem tartozó városi iparos, kereskedő, a város lakosa

parlag: megműveletlen termőföld

svájci német: a német nyelv Svájcban beszélt változata

svábság: a XVIII. század óta Németország délnyugati részéről Magyarországra települt német népcsoport

szekerce: rövid nyelű, faragásra való szerszám, fegyver

Savoyai Jenő: (1663–1736) francia származású osztrák hadvezér, a törökök elleni és a spanyol örökösödési háborúban harcolt

Szilágyi Erzsébet: (?–1483) Hunyadi János felesége, Mátyás király anyja

szabad királyi város: önkormányzattal rendelkező, közvetlen a király alá tartozó település

Szapolyai János: (1458–1540) Magyarország választott királya, az ország egyik leggazdagabb földesura

turbán: török-perzsa népeknél szokásos, hosszú kendőből csavart kúpos alakú főveg

társzekér: négykerekű, lapos rakfelületű, lófogatú teherszállító jármű

tatórok: a XIII. században Európában nyomuló harcias mongol és török törzsekhez tartozó nép

tatárjárás: a mongol birodalomnak Magyarország és Kelet-Európa elleni pusztító hadjárata a XIII. században

török uralom: az oszmán birodalom hódító háborúi a XVI. században érték el csúcspontjukat: uralmuk alá tartozott: Szíria, Palesztina, Egyiptom, Irak, Kaukázus Tripolisz, Algéria, Magyarország

török portyázás: kisebb török katonai egységek, fegyveres csoportnak ellenséges területre való betörése

udvarház: vidéken lévő nemesi lakóház

I. Ulászló: (1424–44) magyar király a Jagelló-dinasztiából, I. Lajos unokája; a várnai csatában elesett

II. Ulászló: (1490–1516) cseh és magyar király, I. Ulászló unokaöccse

udvarhölgy: az uralkodóház valamely nőtagjának kíséretéhez tartozó előkelő hölgy

úrbéri terhek: a jobbágytelek használatáért a földesurat megillető jobbágyi szolgáltatások összessége

úrbéri szerződés: a jobbágyi szolgáltatások összességére vonatkozó szerződés

vadászati tilalom: olyan időszak, amikor a vadat elfogni, megölni, elpusztítani nem szabad

Vavassore: élt 1514–1565-ig

vincellér: a szőlő gondozásával, a szőlőmunkások felügyeletével megbízott mezőgazdasági alkalmazott

visegrádi kongresszus: 1335-ben I. Károly magyar, III. Kázmér lengyel és János cseh király részvételével a visegrádi királyi udvarban tartott megbeszélés, ahol összefogtak Bécs áru-megállító joga ellen

városrekonstrukció: egy városnak a korszerű követelmények szerint történő átalakítása, fejlesztése

végvári vitézek: az ország határán, a törökök megszállta terület szélén épült vár katonái

Zsigmond király: (1361–1437) magyar és cseh király, német-római császár, a Luxemburg-dinasztia utolsó uralkodója

zsellér: 1.) jobbágytelekkel nem rendelkező jobbágy
2.) földnélküli mezőgazdasági munkás

1. számú feladatlap 6. osztályos tanulóknak

1.) Ki volt a honfoglalást leíró Gesta Hungarorum szerzője?

.....

2.) Hol keletkezett Csepel falu a kerület mai területén?

.....

3.) Kik birtokolták a szigetet a középkorban?

.....

4.) Nevezd meg legalább egy magyar királyt azok közül, aki megfordult a szigeten!

.....

5.) Minek számított a középkorban Csepel-sziget?

.....

5.) Kinek az emlékére, mikor és hol állították fel Csepel-sziget ismert legrégebbi sírkövét?

1)

2)

3)

7.) Melyik uralkodónak és feleségének volt udvarháza Csepelen?

.....

2. számú feladatlap 6. osztályos tanulóknak

1.) Ki és mikor búcsúzott nejétől Csepel-sziget szomszédságában?

a)

2.) Mi lett Csepel mezőváros sorsa a török időkben?

.....

.....

3.) Ki birtokolta 1698-tól Csepel-szigetet?

.....

4.) Mikor telepítették újra Csepel falut?

.....

5.) Milyen nemzetiségűek voltak a betelepülők?

.....

6.) Melyik században készült Mikoviny Sámuel térképe?

.....

.....

7.) Ki birtokolta 1750–1780 között a szigetet?

.....

Feladatok az egyes korszakokhoz

Feladatok az 1. fejezethez

- 1.) Rajzold le, milyennek képzeled el Árpád menését!
- 2.) Milyennek képzeled el Árpád sisakját, kardját, öltözetét? Rajzold le!
- 3.) Készíts térképvázlatot Csepel-sziget településeiről a IX–X. században!

Feladatok a 2. fejezethez

- 1.) Készíts térképvázlatot Csepel-sziget településeiről a XI–XIII. században!
- 2.) Készíts térképvázlatot Csepel-sziget településeiről a XIV–XVI. században!
- 3.) Készítsetek táblát azoknak a királyoknak neveivel, képeivel, akiknek kapcsolata volt Csepel-szigettel!
- 4.) Milyennek képzeled el a középkori falut? Rajzold le!
- 5.) Készítsetek rajzot, milyennek képzelitek el a tatárjárás után feldúlt falvakat!

Feladatok a 3. fejezethez

- 1.) Milyennek képzelitek el a szigetcsúcsi várat és kastély? Rajzoljátok le! Készítsetek róla makettet!
- 2.) Készítsetek el magatok Gerhard Mercator térképét, s írjátok be magyarul Csepel, Szentmárton, Lórév, Ráckeve helyneveket!
- 3.) Tegyetek sétát a Csepeli Helytörténeti Gyűjteménybe! Nézzétek meg a térképek eredetiét, a látottakat használjátok fel a térképvázlat készítéséhez!

Feladatok a 4. fejezethez

- 1.) Készítsetek el szabadkézzel, nagyobb méretben Mikovinyi Sámuel térképét!
- 2.) A leírás szerint rajzoljátok meg Csepel község 1742-es bélyegzőjét!

Tanmenet javaslat I.

- Összefoglalás: A középkori magyar állam virágkora.
- Témazárás a fenti témakörből.
- 1. helytörténeti óra: A helytörténeti ismeretek 1–2. fejezetéből.
- Várháborúk.
- 2. helytörténeti óra: A helytörténeti ismeretek 3. fejezetéből.
- II. Rákóczi Ferenc szabadságharca
- 3. helytörténeti óra: A helytörténeti ismeretek 4. fejezetéből.

Tanmenet javaslat II.

Évvégi ismétlés, összefoglalás:

- 1. helytörténeti óra
- 2. helytörténeti óra
- 3. helytörténeti óra

A fenti javaslatokon túl a tanár szabadon tervezheti meg a helytörténeti órákat, időpontját és anyagát.

Forrásmunkák, javasolt olvasmányok

- Bártfai Szabó László: Pestmegye történetének okleveles emlékei
(Budapest, 1838.)
- Benkő Lóránt: Az anonymusi Magyarország
(Magyar Nyelv 1966. 2. sz.)
- Bertalanffy Pál: A világnak kétrendbeli rövid ismerete
(Nagyszombat 1757.)
- dr. Bodor Antal: Csepel-sziget és Budafok kétszáz év előtt
(Budapest, 1936.)
- Bolla Dezső: Csepeli kronológiai és bibliográfia
(Csepel, 1976.)
- Bona Imre: Csepel-sziget
(Szeged, 1938.)
- Borovszky Samu: Pest-Pilis-Solt, Kiskun-vármegye
(Budapest, 1910.)
- Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai
(Budapest, 1916.)
- Cseszneki-Jelinek Elek: Csepel-szigeti őskori temetők
(Archeológiai Értesítő, 1897.)
- Gerevich – Kosári: Budapest története I–II. kötet
(Budapest, 1975.)
- Heckenast Gusztáv
– Karácsony Béla
– Lukács Lajos
– Spira György: A magyar nép története
(Budapest, 1951.)
- Horváth Mihály: A magyarok története
(Budapest, 1887.)
- Irsáné Melis Katalin: Adatok a Pesti-síkság Árpádkori település történetéhez
(Budapest, BTM 1983.)
- dr. Kuzsinszky Bálint: Budapest régiségei

- Pauer Gyula: A magyar nemzet története
(Budapest, 1899.)
- Perényi József: Magyar városok monográfiája
(Budapest, 1934.)
- Unger Mátyás
– Szabolcs Ottó: Magyarország története
(Budapest, 1979.)
- Pesthy Frigyes: Az eltűnt régi vármegyék
(Budapest, 1880.)
Régészeti füzetek
(Budapest, 1968.)
- dr. Stenga Lajos: Térképtörténet
(Budapest, 1980.)
- dr. Stenga Lajos: Korok és térképek
(1984.)
- dr. Szalay József: A Magyar Nemzet története
(Budapest, 1896.)
- dr. Zacher László: Csepel története
(Budapest, 1974.)

TARTALOM

1. Letelepedés, fejedelmek kora	5
2. Árpád és vegyes házi uralkodók kora	10
3. Török-idők – elnéptelenedés.....	18
4. A törökök kiűzése, újratelepülés, a falu élete a XVIII. században.....	29
Időrendi táblázat	43
Kislexikon	45
Feladatlap: 1. számú	50
2. számú	51
Feladatok az egyes korszakokhoz	52
Tanmenet javaslat	53
Forrásmunkák	54